

CIEGER ANDRÁS

Küzdelem az arénában

*Az erőszak szerepe a magyar parlamenti politizálásban a dualizmus korában**

Azok a régi szép idők...

1912 nyarán egy visszaemlékezésnek keresztelt kis röpirat jelent meg Lyka Döme tollából. Munkájában eszményi korszaknak festette le az 1880-as évek magyar parlamenti életét, ahol „nemcsak a nagy tudás, a bölcsesség, a ritka szónoki talentum volt képviselve, de a jó nevelés, a jó modor, a tisztelet tudás még a legkisebb közkatonánál is dicséretreméltó módon jutott kifejezésre”.¹ Némi túlzással szólva Lyka félistenként ábrázolta az akkori kormánypárti és ellenzéki honatyákat, akik még legélesebb politikai küzdelmeik közepette sem feledték a nemzet érdekeit. Az azóta eltelt két-három évtized alatt azonban a képviselőház elvesztette méltóságát, nyugodt modorát és emelkedett stílusát. Munkaképtelenség, durva hangnem és erőszakosság jellemzi, amelyért elsősorban az ellenzék obstrukcióját tette felelőssé. Lyka értékelésére minden bizonnyal nemcsak az I. világháborút megelőző évek sorozatos parlamenti botrányai hatottak, hanem az a közvetlen és feltehetően pozitív élmény is, amelyet még huszonéves fiatalemberként a képviselőházi padsorokban szerzett.²

Lyka nosztalgiaja a szoros és átvitt értelemben is békebelinek nevezhető képviselőház – valamint saját fiatalsága – iránt oly erősnek bizonyult, hogy 1923 táján egy kisebb kutatást is finanszírozott, hogy számokkal igazolja az 1880-as évek parlamentjének kiválóságát, illetve az azóta tapasztalható süllyedést. Ezúttal azonban már nem az 1910-es évek, hanem a Horthy-korszak parlamentarizmusának kezdeti éveit jelentették a mélypontot. A Zelovich László által elvégzett vizsgálat szerint az 1922/1923-as esztendő 214 ülésének körülbelül 1051 vitaórájából személyeskedésre, viszálykodásra és időpazarlásra összesen 336 óra (31,9%) ment el.³ Ellenben az 1885-ös év 155 ülésnapján a honatyák mindössze 1,7%-nyi beszédidőt pazaroltak egymás sértegetésére és hiábavaló pártviszályra.⁴

Homlokegyenest ellenkező kép tárul elénk, ha felütjük Mikszáth Kálmán korabeli tudósításait. Az 1880-as évek elején még ellenzéki gondolkodású újságíró több írásában is a törvényhozási munka hanyatlásáról beszél. Mindenekelőtt a képviselőknek a közügyek

* Tanulmányomat az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíja támogatásával készítettem (kutatási téma: Mindennapok a Tisztelt Házban. A nagypolitika társadalomtörténete, 1865–1918).

¹ Lyka Döme: *Visszaemlékezések a nyolcvanas évek parlamentjére*. Budapest, 1912. 6.

² Lyka Döme (1853–1937) 1878 és 1881, valamint 1884 és 1887 között volt tagja a magyar képviselőháznak.

³ Lyka Döme: *Adatok a jelenlegi nemzetgyűlés működéséről*. Budapest, 1924. 8. A vizsgálati ívek egy része megtalálható az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában (a továbbiakban: OSZK Kt): *Adatok a nemzetgyűlés működéséről*. Lyka Döme pályatétele. OSZK Kt. Fol Hung 2188.

⁴ Lyka: *Adatok*, 48.

iránti növekvő közönyét ostorozta, de néhány konkrét ügy kapcsán szóvá tette az egyre durvuló hangnemet is. A parlamenti élet legismertebb krónikása maga is megjelölt egy eszményinek tekintett korszakot: „Akik emlékeznek még a 60-as évek országgyűléseire, azok tudhatják legjobban, mennyivel nagyobb volt akkor még az érdeklődés s az erkölcsi kötelesség tudata.”⁵ Ugyanakkor már a jelzett évtizeddel kapcsolatban is megfogalmazódtak ilyesféle kritikák. Törs Kálmán egy írásában háborgó tengerhez hasonlította az akkori képviselőház ülését, amelyen a honatyák „vádolják egymást kölcsönösen hazaárulással s e vádat, mily aggodalommal rakják kölcsönösen zsebre s nem duellálnak érte másnap, de ha valamelyik tehetséghiánnyal vádolja a másikat, mennyire felzúdulnak általánosan, mint a darázs-fészekbe befúrnak s nincs engesztelés, nincs bocsánat, a vihar zúg és nincs ami lecsendesítse, fel kell oszlatni az ülést”.⁶ De eszünkbe idéződik az a jól ismert karikatúra is az ellenzéki élclap, az *Üstökös* 1869-es évfolyamából, amely a képviselőház tanácskozását olyan rajzzal mutatta be olvasóinak, amelyen egymás torkát folytató, verekedés közben az elnöki pulpítust feldöntő honatyák láthatók.⁷

Iménti példáinkkal – melyek sorát még hosszan lehetne folytatni – azt szerettük volna jelezni, hogy korszakoktól függetlenül alig akadt olyan szemlélő, aki a modern parlamenti politika erkölcsi és szakmai színvonaláról ne süllyedésként írt volna. Máshol már hosszabban szóltunk arról, hogy ez a jelenség részben gyakori retorikai túlzás a közállapotokról szóló írásokban, részben pedig optikai csalódás is, hiszen az évtizedek során jelentős szerkezetváltozásokon ment keresztül a nyilvánosság (például a tömegsajtó révén több információ jutott el a polgárokhoz a politika konfliktusos működéséről).⁸ Ugyanakkor nyilvánvalóan tudománytalan lenne elfogadnunk azt a korabeli vélekedést, miszerint pusztán az újságírók hibáztathatók a parlamentről a közvéleményben kialakult negatív képért. Mikszáthot például több ízben illették efféle vádakkal, tudományos értekezésben és pamfletben egyaránt.⁹

Ezek előrebocsátása után tanulmányunkban azt szeretnénk megvizsgálni, hogy a történetész vajon milyen szakmailag alátámasztható megállapításokat tehet egy annyira szubjektív, ám a mindenkori közbeszédben gyakran emlegetett problémával kapcsolatban, mint a politikai elit erkölcsi állapota. A politikai korrupcióval kapcsolatban már általunk is tárgyalt témát ezúttal a dualizmus kori országgyűlési képviselők agresszív akcióin keresztül kívánjuk tanulmányozni. Még pontosabban arra vagyunk kíváncsiak, hogy igazolható-e az a kortársak által érzékelt változás, miszerint a parlamenti politika erőszakosabbá vált az évtizedek során. És ha igen, akkor milyen tényezőkkel magyarázható mindez, és mennyire tekinthető sajátosan magyar jelenségnek.

⁵ Mikszáth Kálmán: *Törvényhozók* (1880. dec. 4.) In: Mikszáth Kálmán *Összes Művei. Cikkek és karcolatok* (a továbbiakban: MKÖM CK) 9. köt. Budapest, 1969. 171–173. Lásd még: Mikszáth Kálmán: *A pártok*. (1881. jún. 12.) In: MKÖM CK 10. köt. Budapest, 1970. 165–168.

⁶ Törs Kálmán cikkfoglalmaszványai. OSZK Kt. Analekta 6299.

⁷ Üstökös, 1869. júl. 17. sz. 230. Ez a kép ekkor még erős túlzásnak számított!

⁸ Cieger András: *Politikai korrupció a Monarchia Magyarorszáján*. Budapest, 2011. 10–12.

⁹ Lásd például: Schvarcz Gyula: *Adalék a magyar állampolgári társadalom egységes természetének elméletéhez*. Budapest, 1889. 65–67.; Nemíró [Meszlényi Lajos]: *A nem igen tisztelt házból. Szabadon Mikszáth Kálmán után*. Székesfehérvár, 1888. 6. („a tisztelt Házat/kezdik nem tisztelni/mióta Kálmánunk/szok róla viccelni”).

Képviselői bűnök a falakon kívül

E meglehetősen nehéz kérdések megválaszolását kezdjük kissé messzebből, a parlament falain kívül zajló eseményekkel. Vizsgálatunk kiindulópontját a mentelmi esetek szinte egyedül számszerűsíthető adatsora képezi (1.a-b táblázat). Az évszázados gyökerekre visszavezethető, ám csak korszakunkban megszilárduló mentelmi jog a honatyák számára megbízatásuk időtartamára védelmet biztosított a különféle hatósági eljárásoktól, amelyek akadályozhatták őket népképviselői tisztségük gyakorlásában. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a képviselőt nem helyezhették büntetőeljárás alá (a tettenérés kivételével), amíg arra a mentelmi bizottság javaslatára a képviselőház nem adott engedélyt. Az ügyészségnek vagy a bíróságnak tehát minden egyes esetben írásban kérvényeznie kellett az adott honatyá mentelmi jogának a felfüggesztését. Továbbá maga a képviselő is fordulhatott bejelentéssel a bizottsághoz, amikor úgy ítélte meg, hogy mentelmi joga csorbult valamilyen körülmény folytán.¹⁰

A mentelmi ügyek tehát éppen azokról az esetekről adhatnak áttekintést, amikor a képviselő személyével kapcsolatban (döntően elkövetőként, ritkábban sértettként) valamilyen jogsértés gyanúja merült fel. A vizsgált korszak egészére kiterjedő adatsorból – minden pontatlansága és esetleges hibái ellenére – átfogó képet alkothatunk a dualizmus kori képviselőház „erkölcsi állapotáról”. Az adatok elemzésekor természetesen óvatosnak kell lennünk, hiszen a mentelmi bizottság hatásköre, döntési elvei és eljárási rendje – különösen a kezdeti években – sokat formálódott, mint ahogy a büntetőjogrendszer is jelentős változásokon ment keresztül (gondoljunk csak az 1880-ban hatályba lépett büntető-törvénykönyvre, a Csemegi-kódexre). Mindezen megfontolások ellenére is beszédesek a számok.

Ami első pillantásra is jól látszik, az a mentelmi esetek számának fokozatos növekedése: míg az első parlamenti ciklusban 7 ügyről tudunk, addig az utolsó országgyűlés ideje alatt már 382 mentelmi esetet rögzített a hivatalos parlamenti krónika. Még precízebben ez azt jelenti – figyelembe véve a parlamenti ciklusok eltérő hosszát –, hogy 2,3 ügyről a korszak végére 44,9-re emelkedett a honatyákkal kapcsolatba hozott rendőri vagy bírósági esetek éves átlaga. Ám még ennél is több üggyel foglalkozott a mentelmi bizottság 1906 és 1910 között: éves átlagban nagyjából 67 esettel, ami körülbelül 29-szeres növekedés a kezdeti évekhez képest.

<i>Ciklus</i>	<i>Esetek száma</i>	<i>Felfüggesztve</i>	<i>A felfüggesztés elutasítva</i>	<i>Nincs döntés, visszavonva</i>
1865/1868	7	3	1	3
1869/1872	7	5	1	1
1872/1875	17	6	11	0
1875/1878	31	14	12	5
1878/1881	29	20	5	4
1881/1884	39	28	5	6

¹⁰ A kérdés terjedelmes jogtörténeti szakirodalmából lásd például: Pecze Ferenc: *A mentelmi jog a dualizmus korában*. Jogtudományi Közlöny, 15. évf. (1960) 11. 619–628.; Szente Zoltán: *A mentelmi jog története Magyarországon 1990-ig*. In: Soltész István (szerk.): *A képviselők jogállása*. 1. rész. Budapest, 1996. 256–271. Történelmi elemzését lásd: Tóth-Barbalics Veronika: *A főrendiház mentelmi bizottságának működése, mentelmi ügyek a főrendiházban a dualizmus időszakában*. In: Réfi Attila – Sziklai István (szerk.): *MTA–ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport évkönyve 2010/2011*. Budapest, 2011. 137–175.

1884/1887	62	34	17	11
1887/1892	46	23	23	0
1892/1896	119	84	34	1
1896/1901	189	114	40	35

1.a táblázat

A képviselőházhoz beérkezett mentelmi ügyek megoszlása országgyűlési ciklusonként (1865–1901)¹¹

Ciklus	Esetek száma	Felfüggesztve	A felfüggesztés elutasítva	Nincs döntés, visszavonva
1901/1905	175	109	28	38
1905/1906	89	30	9	50
1906/1910	270	168	47	55
1910/1918	382	118	59	205

1.b táblázat

A képviselőházhoz beérkezett mentelmi ügyek megoszlása országgyűlési ciklusonként (1901–1918)

Az előfordult eseteket az iratokban említett kihágások, illetve büntettek jellege szerint csoportokra bontottuk (2.a-b táblázat). A képviselőház falain kívül – de sokszor egyáltalában nem függetlenül a parlamenti politikától – a leggyakrabban elkövetett bűncselekmény a rágalmozás és a becsületsértés volt. Sem a tény, sem a dinamikus növekvő esetszám nem meglepő, hiszen egyszerűen szólva: a politikus legfőbb munkaeszközei a szája és a tolla. Márpedig ezt a bűncselekményt leginkább nagy nyilvánosság előtt élőszóban (például népgyűléseken, választási beszédekben) vagy egy újság hasábjain nyomtatott formában követték el. Ráadásul a politikusi és az újságírói mesterség a korszakunkban nem vált el élesen egymástól: rendszerint 15–20 képviselő valamelyik lap munkatársa is volt, így méginkább ki voltak téve annak a veszélynek, hogy egy-egy élesebb hangú cikkük miatt beperlik őket. A becsületsértések és a rágalmozások számának az emelkedése azonban egy másik jelenségre is visszavezethető. Korszakunkban ugyanis az emberek egyre nagyobb csoportját érintette meg a politika, egyrészt a műveltségi színvonal (például az olvasni tudás) emelkedésének, másrészt a tömegsajtó kialakulásának köszönhetően, harmadrészt pedig a növekvő társadalmi feszültségekre megoldást kínáló új politikai mozgalmak (mindenekelőtt a tömegpolitizálás eszköztét sikeresen alkalmazó szociáldemokrácia) megjelenése következtében. Számottevően megnőtt tehát a politikai eseményekről véleményt formálók köre a nagyvárosokban, így a politikai vetélkedést sem lehetett már a parlament falai közé szorítani: a küzdelem kilépett az emberek elé az utcára (például utcán is árusítható hírsajtó és a politikai nagygyűlések révén). A politikusoknak – a szűk választójog ellenére is – egyre

¹¹ A mentelmi esetek egészen pontos számát több okból is nehéz meghatározni: más számot közölnek a képviselőház elnökének az országgyűlési ciklusokat záró jelentései; eltérő adatot kapunk, ha a képviselőházi naplókban és irományokban szereplő bizottsági jelentéseket összesítjük, végül ugyancsak más eredményre jutunk, ha a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának (a továbbiakban: MNL OL) iratsomóiban 1896 után gondosan megőrzött akták (MNL OL K 2 A VIII. 2. 424–438. cs.) alapján készítünk statisztikát. Az eltérő számítás több okkal magyarázható: egyes ügyekben több képviselő is érintett lehetett, más esetek kétszer is a bizottság elé kerülhettek, mindazonáltal nagyságrendi eltérés nincs a különböző összesítések között. Az 1.a táblázat a képviselőházi naplók és irományok adatai, az 1.b táblázat a levéltári iratok alapján készült. A későbbiekben azonban az adatok további pontosítása szükséges.

többet kellett törődniük a nyilvánosság előtt róluk kialakuló képpel. Ugyanakkor e változások egyik következményeként a közéleti szereplők, illetve az elitcsoportok egymás ellen folytatott politikai csatározásainak is kedvelt eszközévé vált az ellenfél befeketítése, erkölcsi fedhetetlenségének a kikezdése a nyilvánosság előtt. Éppen ezért a politikai tőkét jelentő reputáció, a jó hírnév megőrzése a politikusok számára elsődleges – ám igencsak küzdelmes – feladattá vált.¹² Az ekként jellemzett folyamatnak témánk szempontjából legalább két fontos következménye volt. Egyfelől a politikusok egyre gyakrabban rágalmazták egymást valamilyen bűncselekménnyel, illetve sértették meg egymás becsületét valamilyen gyalázkodó kifejezéssel a nagy nyilvánosság előtt szóban, illetve „nyomtatvány vagy nyilvánosan kiállított képes ábrázolat” útján. Másfelől megszorodtak azon jogszabályok is, amelyek egyre több paragrafussal igyekeztek minél pontosabban és minél szigorúbban szabályozni a közéleti aktivitás ezen területét, ez pedig ugyancsak növelhette a bűnesetek számát.¹³

Ciklus	(1) Rágalmazás, becsületsértés	(2) Izgatás, büntetttre való felhívás	(3) Párbaj	(4) Hatóság elleni erőszak, testi sértés stb.	(5) Pénzügyi jellegű bűncselekmények	(6) Egyéb
1865/1868	2	2	0	0	2	1
1869/1872	4	0	0	0	2	1
1872/1875	4	2	0	3	3	5
1875/1878	13	2	3	2	7	4
1878/1881	5	5	7	2	7	5
1881/1884	6	3	23	1	1	5
1884/1887	24	0	23	8	5	2
1887/1892	23	0	16	2	2	3
1892/1896	46	1	45	7	10	10
1896/1901	55	4	86	18	18	8

2. a táblázat

A képviselőházhoz beérkezett mentelmi ügyek megoszlása a bejelentett bűncselekmények típusa szerint (1865–1901)¹⁴

¹² Cieger: *Politikai korrupció*, 131–134.

¹³ A becsületsértés és a rágalmazás büntetttét érintő törvények: 1848: 18. tc. 10–12. §; 1878: 5. tc. 258–277. §, 1879: 40. tc. 41. §; 1897: 34. tc. 16. §; 1914: 14. tc. 20. és 43. §; 1914: 41. tc.

¹⁴ A táblázatba minden olyan esetet felvettem, amelyet a mentelmi bizottság megtárgyalt, függetlenül attól, hogy a plénum végül határozott-e a felfüggesztésről. Az ügyeket magam csoportosítottam a büntett jellege szerint: (1): rágalmazás, becsületsértés, hamis vád, felségsértés sajtó útján, tiltott közlés. (2): izgatás, büntetttre való felhívás, lázítás, hazaárulás. (3): párbaj, párbajsegédlet. (4): testi sértés, hatóság elleni erőszak, emberölés, közrend elleni kihágás, ingó vagyon rongálása, csendháborítás. (5): sikkasztás, csalás, okirat-hamisítás, hamis eskü, csalárd bukás, hűtlen kezelés, vámkihágás stb. (6): zugírást, vadászati kihágás, népfelkelési szemle elmulasztása, állategészségügyi kihágás, sebeshajtás, engedély nélküli népgyűlés rendezése, sajtóvétség (például kaució vagy kötelempéldány elmulasztása) stb.

Ciklus	(1) Rágalmazás, becsület-sértés	(2) Izgatás, büntetttre való felhívás	(3) Párbaj	(4) Hatóság elleni erőszak, testi sértés, stb.	(5) Pénzügyi jellegű bűncselekmények	(6) Egyéb
1901/1905	62	8	58	6	25	16
1905/1906	43	5	18	5	6	12
1906/1910	123	27	61	15	15	27
1910/1918	216	15	19	22	67	39

2.b táblázat

A képviselőházhoz beérkezett mentelmi ügyek megoszlása a bejelentett bűncselekmények típusa szerint (1901–1918)

A verbális erőszak speciális esetének tekinthető az izgatás, amely a büntetőtörvénykönyv szerint irányulhatott az alkotmány, a törvények, a hatóságok vagy az állampolgárok valamelyik osztálya, hitfelekezete, illetve nemzetisége ellen. Ugyancsak el lehetett követni szóban és írásban, de feltétele volt még e bűncselekmény megállapításának, hogy az elhangzott mondatoknak közvetlen felhívást kellett tartalmazniuk valamilyen büntett elkövetésére. A fenti leírásból kítűnik, hogy itt egyértelműen politikai jellegű bűncselekményről beszélhetünk. Rendszerint belpolitikai válsághelyzetek idején fordultak elő ilyen jellegű esetek: lásd például a Bosznia okkupációja és a különféle korrupciós ügyek nyomán kibontakozó utcai tömegtüntetéseket 1879–1880-ban vagy az antiszemita zavargásokat 1883 táján. A 20. század elején viszont már zömmel a nemzetiségi ellentétek elmélyülésével, illetve a parlamenti élet válságával álltak összefüggésben az izgatási ügyek, amelyekben rendszerint tömegmozdulásokat szervező, illetve erőszakra bujtogató újságcikkeket író honatyákat vádoltak meg.

Sok elemzés született már a párbajozás 19. századi divatjáról, annak rítusairól és lélektanáról, itthon és külföldön egyaránt. A párbajozás elharapódzása a személyes erkölcsi és érzelmi motivációkon túl, minden bizonnyal elsődlegesen a magasabb presztízsű társadalmi csoportok által kínált magatartásminták követéséből fakadt: a párbajképesség az „úri-emberség” egyik fontos mércéjévé vált. Márpedig az elit „becsületbeli” ügyekben kivonta magát a modern polgári jogrendszer hatálya alól, mert nem bízott abban, hogy az állami igazságszolgáltatás a maga hosszadalmas eljárásaival képes megóvni magán- és közéleti reputációját. Különösen igaz ez a politikusok esetében, akiknek nem lehetett könnyű elfogadni, hogy a modern politika éppen ekkoriban formálódó világában a jog nagyobb teret biztosít a kritikának: „...a politika terén működő egyén, ezen nyilvános szereplésében a közvélemény bírálata alatt áll s mint ilyen, politikai nézetei vagy álláspontja rosszállásnak ki van téve”, azaz a közszereplőknek akár a keményebb mondatokat is el kell tűrniük, ha azok politikusi működésükre vonatkoznak.¹⁵ Csakhogy a politikusok esetében a magán- és a nyilvános cselekvés nem különült el élesen egymástól: gyakran előfordult, hogy egy politikust közéleti magatartásának bírálatán keresztül valójában jellemében támadták meg.

Ugyanakkor a modern nyilvánosság kialakulása az egyéni politikusi érvényesülésre is nagyobb lehetőséget kínált: a sajtó hasábjain egy fiatal ellenzéki képviselő hamar híres/hírhető válhatott, ha például a plenáris ülésen megvívott éles hangvételű szópárbaját a

¹⁵ A képviselőház mentelmi bizottságának jelentése, 1885. márc. 19. MNL OL K 1. (Képviselőház, elnöki iratok) 1037/885 10. cs. Verhovay Gyula *A Függetlenségben* (1884. nov. 12. 312. sz.) írt cikkében képviselőtársára, Csanády Sándorra tett sértő megjegyzéseket.

vívóteremben is tovább folytatta egy-egy befolyásos kormánypolitikussal szemben. Kétségtelen azonban, hogy az ellenzék részéről a századforduló táján a botránypolitizálás már egyfajta pótcselekvés is volt. A gyakorivá váló és legtöbbször érdemi küzdelemmel nem járó látszatópárbajok a politikai konfliktusok megoldására nem, legfeljebb fájdalommentes kezelésére voltak alkalmasak. Ezáltal a képviselőházban elhangzott, illetve az újságokban leírt egyre sértőbb kijelentések is könnyen súlytalanná válhattak, hiszen komolyabb következménnyel senkinek nem kellett számolnia.

Sok kortársi vélekedéssel szemben nem gondoljuk, hogy a párbajozás elterjedése valamiféle visszatérés lett volna a középkori viszonyok közé, a régi feudális szokások világba.¹⁶ Paradox módon, sokkal inkább a közélet átalakulásának egy vadhajtásaként értékeljük. Ha a képviselői elitre szűkítjük a jelenség vizsgálatát, akkor úgy látjuk, hogy a „párbajmánia” egyrészt a közéleti szereplők sajátos védekező mechanizmusa volt a presztízsüket fokozódó mértékben kikezdő kritikákkal szemben. Másrészt az ellenzék egyik harci eszközeként is szolgált, melynek célja az egyéni érvényesülés (politikusi karrier), illetve a szavazatszerzés (esetleges választási győzelem), ám ez utóbbi a merev közjogi berendezkedés keretei között szinte lehetetlennek tűnt, így a párbajozás inkább csak pótcselekvés lehetett az ellenzéki pártok politikusai részéről. A párbajozás néhány évtizedig tartó divatját végül sikerült mérsékelni, ugyanakkor kétségtelen, hogy – minden látszólagossága ellenére – több politikusi halálát okozta, valamint hozzájárult a verbális és a fizikai erőszak meghonosodásához a közéletben.

A közölt táblázatból jól kitűnik, hogy a képviselői párbajok számának első megugrása az 1880-as évek elejére tehető, ami egybevág az országos bírósági statisztikákkal is. A *Borszem Jankó* 1882 szilveszteri számában már úgy ábrázolta a képviselőház épületét, mint amelyet vívóteremmé és lövöldévé alakítottak át a harcias kedvű honatyák számára. Az alaprajz mellé a lap szerkesztője egy tréfás törvényjavaslatot is mellékel, amely úgy kívánta hozzáigazítani a parlamentarizmus rendszerét „a gyakorlat igényeihez és a megváltozott társadalmi felfogáshoz”, hogy abban a sértő szavak, illetve a fegyverek ereje legyen a döntő például a választásokon vagy a Ház belső működése során.¹⁷

A parlamenti elit körében a „párbajmánia” virágkorát a századforduló éveiben élte (ez megfelel az országos tendenciának is), ám e színpadias – drámai vagy komikus – konfliktuskezelési mód csak az I. világháború kirobbanásakor szorult vissza látványosan.¹⁸ Addig viszont bőszen párbajozott fiatal és idős képviselő, ellenzéki pártvezér és miniszter, sőt az éppen hivatalban lévő miniszterelnök is (például Wekerle Sándor 1907-ben, Tisza István 1913-ban). Ugyanakkor az 1903-ban megalakult Országos Párbajellenes Szövetségnek

¹⁶ Jó áttekintését adja a párbajozás gyakorú és modern szakirodalmának, valamint a jelenség sokféle (jogtörténeti, szociológiai, társadalomtörténeti stb.) elemzési lehetőségeinek: Ságvári György: *Clair Vilmos és a párbaj. Előszó*. In: Clair Vilmos: *Magyar párbaj*. Budapest, 2002. 15–84.

¹⁷ Borsszem Jankó, 1882. dec. 31. 53. sz. 4–5. Az első olyan mentelmi ügyre, amelyben képviselők voltak érintve párbajozás miatt, 1877 őszén került sor, ám a honatyák ekkor még csak párbajsegédként vettek részt a küzdelemben.

¹⁸ Fontos megjegyezni, hogy az esetek nagy száma abból is fakadt, hogy egy párbajban akár hat képviselő is szerepelhetett, hiszen a két párbajozón kívül 2-2 segéd is jelen volt, akik részvételét a törvény szintén büntetni rendelte. Ez a helyzet többször előfordult, hiszen a képviselők gyakran párttársaikat kérték fel segédkezni. Szintén nem hagyható figyelemen kívül, hogy számos párbaj esetén a mentelmi bizottság kétszer készített jelentést az esetről, ugyanis a fokozatosan kialakuló gyakorlat szerint a bírósági eljárás kezdetén, majd az ítéletet követően is döntenie kellett a mentelmi jog felfüggesztéséről, ebből következően a párbajok tényleges száma a táblázatban feltüntetett adatoknál kevesebb volt (ez azonban nem változtat a párbajok számának emelkedő tendenciáján).

ugyancsak egy képviselő, Rakovszky István (1847–1910) lett az elnöke, alelnöke pedig Desseffy Arisztid volt, aki a képviselőház háznagyi irodáját vezette. 1901-től ugyancsak a képviselőházban találjuk a párbajellenes mozgalom másik harcosát, Vázsonyi Vilmost is.

Az eddig elmondottak után meglepő lehet, de a képviselők által a parlament falain kívül elkövetett egyéb tettlegességek száma a korszakban végig alacsony maradt (az 1880-as évektől átlagban évi 2-3 eset). Pedig tág kategóriáról van szó: az erőszakkal való fenyegetéstől, a csendháborítástól a rongáláson és a könnyű testi sértésen át a hatóság elleni erőszakig, illetve az emberölésig terjed a skála. A korszak rendőrségi és bírósági statisztikáiban rendszerint e bűncselekménytípusok vezettek, míg azonban az alsóbb társadalmi rétegekben gyakorinak számított a direkt fizikai erőszak, az elit körében ennél kifinomultabb bűncselekményekkel nagyobb számban találkozhatunk (lásd például a pénzügyi jellegű bűneseteket, amelyeket itt most nem elemzünk). A mentelmi ügyek között például kávéházban a képviselőtársával, a választási harc hevében az ellenfél kortesével vagy tüntetésen a kivezé nyelt rendőrrel verekedő honatyákról olvashatunk.

A mentelmi ügyekben egyaránt szerepeltek ellenzéki és kormánypárti képviselők, ám azon honatyák között, akik ellen a legtöbb mentelmi bejelentés érkezett, már döntően ellenzékieket találunk (3. táblázat). Míg a kormánypártiak jellemzően egy-egy párbaj miatt vagy pénzügyi bűncselekmény gyanújával kerültek a mentelmi bizottság elé, addig az ellenzéki képviselők mentelmi jogának a felfüggesztését zömmel párbaj, becsületsértés és hatóság elleni erőszak miatt kezdeményezték. Vélhetően azért, mert leginkább az ellenzékieknek volt fontos – egyéni és pártérdekből egyaránt –, hogy élehangú választási beszédekben, gyűjtő hangú újságcikkekben vagy éppen párbajok kiprovokálásával, tüntetések szervezésével tartsák állandó nyomás alatt a kormányzati hatalom birtokosait. Egyébként is elmondható, hogy a rekorderek között a korabeli közélet jól ismert botrányhőseit találjuk (például Csatár Zsigmondot, Verhovay Gyulát, Lengyel Zoltánt, Markos Gyulát), illetve azokat a honatyákat, akik az általuk felkarolt ügyekért már-már megszállottan küzdöttek, számos konfliktust vállalva (lásd a gyilkosság áldozatává vált békéscsabai Áchim Andrást és a kényszerűen Amerikába vándorolt szentesi honatyát, Sima Ferencet). Mellettük azonban a századfordulótól kezdve a nemzetiségi képviselők is megjelennek a bűncselekményekkel gyakran meggyanúsított honatyák listáján, ami mindenekelőtt a magyarosító kormányzati politika és a passzivitással szakító nemzetiségi pártok mélyülő konfliktusával magyarázható. A nemzetiségi képviselők egyre élesebben adtak hangot kritikájuknak (például újságcikkekben, választási beszédekben), az állami hatóságok pedig egyre határozottabban igyekeztek jogi eljárásokkal megakadályozni további tevékenységüket.

<i>Ciklus</i>	<i>Név</i>	<i>Mentelmi ügyek száma</i>	<i>Pártállás</i>
1875/1878	Csatár Zsigmond	4	függetlenségi
1878/1881	Verhovay Gyula	4	függetlenségi
1881/1884	Verhovay Gyula	5	antiszemita
1884/1887	Verhovay Gyula	7	antiszemita
1887/1892	Csatár Zsigmond	4	antiszemita (pk)
1892/1896	Sima Ferenc	25	48-as Ugron p.
	Drakulits Pál	8	Nemzeti párt (szerb)
1896/1901	Sima Ferenc	23	48-as Ugron p.
	Pichler Győző	9	függetlenségi

1901/1905	Györfly Gyula	8	szabadelvű
	Eötvös Bálint	6	függetlenségi
1905/1906	Lengyel Zoltán	5	függetlenségi
1906/1910	Skicsák Ferenc	14	nemzetiségi klub
	Markos Gyula	10	függetlenségi
	Hodza Milán	8	nemzetiségi klub
1910/1918	Serbán Miklós	22	nemzetiségi
	Skicsák Ferenc	16	nemzetiségi
	Nagy Sándor	13	munkapárti
	Áchim L. András	11	parasztpárti

3. táblázat

A legtöbb mentelmi ügyben érintett képviselők országgyűlési ciklusonként

Házon belüli erőszak

A küzdelem és az ahhoz gyakran társuló érzelmi túlfűtöttség a politizálás természetes velejárója, elég, ha a képviselőjelöltek választási vetélkedésére gondolunk, vagy elolvasunk egy felfokozott hangvételű interpellációt a képviselőházi naplóban. Nem véletlenül szokás a parlamentet időnként arénaként ábrázolni a publicisztikákban és a szépirodalmi művekben. A pártok versengése, az érvek és ellenérvek csatája révén a konfliktus és az indulat jelen van a mindenkori politikában, éppen ezért nehéz meghatározni azokat a fordulópontokat a magyar országgyűlés történetében, amelyek jelentősebb változásokat jeleznek a közélet erkölcsi állapotát illetően. Ráadásul az erőszak igen változatos formákat ölthetett, kezdve a verbális agressziótól (például sértő kifejezések használata), a különböző obstrukciós technikákon (zajkeltés, kiabálás, hivatalnokok munkájának akadályozása stb.) keresztül a fizikai tettelegességig (verekedés, rongálás), sőt a gyilkossági kísérletig.¹⁹

Jóllehet 1869 júniusában jókora feltűnést keltett és nagy indulatokat kavart Irányi Dániel beszéde, amelyben bebörtönzött képviselőtársa, Böszörményi László halálra kínzásával

¹⁹ Sajnos nem igen alkalmazhatók a szűk elitesoporton belüli konfliktusok elemzésére a kollektív erőszakkal foglalkozó tengernyi szakirodalom szempontjai, sem például Norbert Eliasnak a társadalom civilizációs folyamatait (így például az erőszak szerepének a változását) áttekintő műve. Csupán két témabavágó munkát találtunk. Christopher Gandrud a jelenkori demokratikus parlamentekben vizsgálta statisztikai módszerekkel a fizikai erőszak előfordulását. A szerző alapvetően a politikai rendszerek intézményi jellemzőivel igyekszik magyarázni a jelenséget, és arra a következtetésre jut, hogy azokban az országokban, ahol túlzottan aránytalan a választási rendszer, vagy nem működik a parlamenti váltógazdaság (azaz az ellenzéknek kicsi az esélye a kormányzásra), ott gyakoribb az erőszak a törvényhozásban. Bár e megállapítás a modern politikai rendszerekre vonatkozik, mégis relevánsnak véljük témánk szempontjából. Ugyanakkor maga a szerző is jelzi, hogy további árnyalt vizsgálatokra lenne szükség. Lásd: Gandrud, Christopher: *Two Sword Lengths Apart: Credible Commitment Problems and Physical Violence in Multi-party Elected National Legislatures*. (2015) http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2044278 Tobias Kaiser gondolatgazdag tanulmánya pedig a parlamenti épületekben és azok környezetében lejátszódó erőszakos akciókat vizsgálja alapvetően kommunikációs szempontból. A szerző a fizikai összetűzésekre úgy tekint, mint a politikai párbeszéd szélsőséges formájára (ahol a szavak helyett az ököl beszél), és alapvetően az események szimbolikus funkcióit térképezi fel írásában, hiszen itt az erőszak célja általában nem a megfélemlítés, sokkal inkább a hagyományos értelemben vett párbeszéd kikényszerítése. Kaiser, Tobias: „*Brachialgewalt [...] in der Kathedrale der nationalen Legislative*”. *Gewalt als Extrem parlamentarischer Kommunikation*. In: Schulz, Andreas – Wirsching, Andreas (Hrsg.): *Das Parlament als Kommunikationsraum*. Düsseldorf, 2012. 195–226.

vádolta meg az igazságügyi minisztert, azt mégsem tekintjük a hanyatlás egyik első jelének.²⁰ Ugyanis Irányi sértő kijelentése elszigetelt eset maradt, nem gerjesztett semmiféle negatív fordulatot a parlamenti politizálásban. Ráadásul az ügy megítélése közel egyöntetű volt: a képviselőház rosszallást kimondó határozatát ellenszavazat nélkül fogadták el a honatyák. Irányi párttársai is inkább elhagyták az üléstermet, és nem vettek részt a szavazásban, megőrizve ezzel – ha a gesztusok szintjén is – a Ház egységét e kérdésben.

Néhány évvel később, 1872 táján azonban már mutatkoztak olyan negatív vonások, amelyek attól kezdve visszatérő elemeivé váltak a hazai parlamenti életnek. Gondoljunk csak a különféle obstrukciós technikákra (például választójogi törvényjavaslat agyonbeszélésére), amelyeket ekkor próbáltak ki először a magyar országgyűlésben, de említhetjük a családokkal tarkított képviselőválasztásokat, illetve a magánviszonyokra is kiterjedő lejárató kampányokat. A kormányzati politikusok jó hírvenének tudatosan megtervezett befejtése és a politikai támadások hangnemének a durvulása egyértelműen ennek az időszaknak a jelleménye. Mindez egyfelől a kibontakozó belpolitikai válsággal magyarázható, melynek során – ekkor még csak időlegesen – felbomlott az a politikai erők között korábban létezett konszenzus, amely képes volt biztosítani a törvényhozás kiegyensúlyozott működését. Másfelől a személyeskedést sem nélkülöző vádaskodás beépülése a politikusi fegyvertárba bizonyos szempontból szükségszerű velejárója volt annak a korszaknak, amely a parlamentáris politikai rendszer teljes kiépülését (például a pártalapú politizálást) és annak tartós működését hozta el. Csakúgy, mint a nyugat-európai államokban, a közéleti visszaélések elleni harc fő szószólói nálunk is a politikai élet marginális és legtöbbször a fennálló rendszerrel szemben igen kritikus politikai tömörülései voltak, amelyek egyrészt a korrupciós retorika sikeres alkalmazásával tényleges súlyuknál nagyobb és látványosabb eredményeket érhettek el (például kormányzati tisztviselők lemondását), másrészt az egyes konkrét ügyek kapcsán megfogalmazott erkölcsi kifogásaikat gyakran nagyították fel a politikai berendezkedés egészét érintő átfogó bírálattá.

Csakhogy a politizálás új módozatainak a megjelenése az 1870-es években a parlamentről alkotott kedvező kép megváltozásának a veszélyét is magával hozta, mint ahogy erre Sennyey Pál idejekorán figyelmeztette képviselőtársait: „...midőn egymás fölött politikai fölényt akartunk nyerni, mi ismétlem, az alkotmányos élet természetében fekszik, egymást vádolva, hogy ne mondjam, gyalázva: majdnem oda vittük a dolgot, hogy a nemzetben már-már az intézmény iránti hit és bizalom is megingott”.²¹

Tisza Kálmán tizenöt évi kormányzása hosszú időre stabilizálta az 1875-ben létrejött új kormánypárt, a Szabadelvű Párt hatalmát. Ez azonban korántsem jelentette azt, hogy a parlamenti élet visszatért volna régi formái közé. A szilárd kormánypárti többség kialakulása következtében az egyre súlytalanabbá váló ellenzék többször nyúlt a korábban említett botránypolitizálás eszközához a képviselőház falain kívül és belül egyaránt, amihez az ürügyet rendszerint különféle korrupciós ügyek szolgáltatták. E politika ugyan érhetett el átmeneti sikereket (például egy-egy kormányzati politikus bukását, kisebb frakciók kiválását a Szabadelvű Pártból), ám hosszabb távon legfeljebb ellenzéki karrierrek elindításában, előrelendítésében játszhatott meghatározó szerepet. Mikszáth Kálmán már úgy látta, hogy ez a közjogi alapon szerveződött merev pártstruktúra hatására kényszerűen választott ellenzéki taktika a teljes hazai politikai intézményrendszer és az elit tekintélyének a lejáratódását

²⁰ Irányi Dániel 1869. június 24-én (35. ülés) elhangzott kijelentését lásd: *Az 1869-ik évi ápril hó 20-dikára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. 2. köt. Szerk. Nagy Iván. Pest, 1869. 94.

²¹ Sennyey Pál 1872. október 7-i felszólalását (25. ülés) lásd: *Az 1872. évi szeptember hó 1-jére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. 1. köt. szerk. Nagy Iván. Pest, 1872. 279.

eredményezi: „E botrányok, melyek parlamenti élet háta mögött, de mégis annak közvetlen közelében támadnak és tenyésznek gomba módra, rontják tekintélyünket, hitelünket, becsületünket kifelé, s fölizgatják, megmérgezik és eltompítják a közvéleményt befelé. [...] Az, hogy a parlamenti élet sorvadásban sínylik, s kormányrendszerünket a korrupció széles felkelyei borítják. Ez a seb fakad ki minden botrányban, mégpedig azért botrány alakban, mert az erkölcsrontó, és a romlottságot takargató Tisza-rendszer, s erőszakolt parlamenti viszonyok nem engedik, hogy más alakban toroltassék meg a bűn vagy a hiba. [...] A kormánypárt többségének erkölcsi korlátoktól ment hatalma elfogta a politikai pártok törekvéseinek szűkforrását, s az ellenzéki pártok nem képesek többé a parlamentáris harcokban diadalra számítani, legkevésbé akkor, midőn a fönnálló kormányrendszer ellenőrzéséről van szó. A többség diadalmaskodik, s a kormány uralkodik tekintet nélkül arra, van-e a házban ellenzék vagy nincs. És az ellenzék? Az ellenzék a jövő reményében tartja fönn magát a többség nyomása alatt, s mivel nincs módjában a parlamenten belül teljesíteni kötelességét, a parlamenten kívül kénytelen folytatni a harcot.”²²

Az 1870–1880-as évek fordulójának parlamenti élete éles szóváltásoktól, párbajok zajától és tüntetők kiabálásától volt hangos. A botrányok központi szereplői gyakran pályájuk elején járó fiatal (30 év körüli) képviselők voltak. Ilyen volt például ifj. Pázmándy Dénes, aki alig egyévnnyi képviselői múlttal a háta mögött 1879-ben interpellációval, újságcikkkel, végül párbajjal vette üldözöbe Szapáry Gyula pénzügyminisztert, aki hivatali információit gyaníthatóan magánvagyonára gyarapítására használta fel. Verhovay Gyula ugyancsak frissen megválasztott ellenzéki honatya és párttársa, Herman Ottó, a negyvenes éveiben járó, de újdonsült politikus leleplező újságcikkeket tett közzé egy olyan pénzintézet gyanús gazdálkodásáról, amelyet a kormánypárti elit tartott irányítása alatt. A cikksorozat következménye mi más is lehetett volna, mint párbaj. A pisztolygolyótól súlyosan megsérült Verhovay egy csapásra közismert politikus lett, sőt a véres párbaj hírére több napig tartó zavargás tört ki Budapesten. Egy eliten belüli politikai konfliktus lényegében ekkor került ki először a képviselőház falai közül az utcára. Erre korábban csak a választások idején, többé-kevésbé ellenőrzött, szervezett formában került sor, a tüntetők pedig (például politikailag fontos ünnepek, megemlékezések alkalmával) általában csak az erőszak szimbolikus eszközeihez nyúltak (például tiltakozó felvonulásokat szerveztek, időlegesen elfoglalva a köztereket). Ezúttal azonban az ellenzéki képviselők és újságok által kezdetben bátorított tiltakozás szervezetlen és elkeseredett rombolássá változott.²³

Visszatérve a képviselőház épületébe, érdemes még szót ejtenünk a Ház ugyancsak ekkoriban feltűnt figurájáról, Rohonczy Gedeonról. A fiatal honatya krakéler magatartásával a kormánypárt színeiben mintha csak versenyre kívánt volna kelni ellenzéki kollégáival. A képviselőház folyosóján provokálta saját pártja korrupciós ügybe keveredett egyik képviselőjét, a Ház korábbi alelnökét, Várady Gábort, kétségbe vonva annak személyes tisztességét (az ügyből párbaj lett). Továbbá hosszabb ideig napirenden tartotta a közmunka- és közlekedési minisztérium visszaélésgyanús működését. A meglehetősen öntörvényű, a kormánypártból ki-be lépő honatya különösen a tárca államtitkárát támadta, akiről felszólalá-

²² Mikszáth Kálmán: *A botrányok évadja*. (1879. nov. 11.) In: MKÖM CK 7. köt. S. a. r. Nacsády József. Budapest, 1968. 123–124.

²³ Az itt jelzett eseményekről bővebben: Sándor Tamás: *Tüntetéssorozat Budapesten 1880 januárjában*. Valóság, 50. évf. (2007) 9. sz. 101–110.; Szabó Dániel: *A botrányhős Verhovay*. In: Gerő András (szerk.): *Magyar közéleti botrányok 1843–1991*. Budapest, 1993. 55–75.; valamint Cieger: *Politikai korrupció*, 99–104.

sában kijelentette: „...egy gaz banda létezik a minisztériumban, melynek a feje az államtitkár úr!”²⁴ Kijelentését a két politikus sebesülés nélküli párbaja követte.

Az 1880-as évek közéletét azonban nemcsak a korrupció és az azzal való gyanúsítgatás mérgezte, hanem az antiszemizmus markáns megjelenése is a nagypolitika porondján: parlamenti felszólalásokban, választási beszédekben és pártprogramban. A téma végérvényesen kikerült ekkor a viccek, a magánbeszélgetések, a mindennapi (bolti, piaci, kocsmái stb.) konfliktusok világából. A felekezeti ellentétek szítására, élezésére irányuló politikai antiszemizmus gyorsan terjedő és heves indulatokat gerjesztő programnak bizonyult. Ismét Mikszáth veszi észre a néhány év alatt bekövetkezett fordulatot: „A parlament! Azt is érdemes lett volna lefotografizolni ma. Évekkel ezelőtt, ha Istóczy [Győző] fölkel, mielőtt a száját feltátotta volna, már zajos derűtség fogadta. Aztán minden ötödik-hatodik mondásánál fölharsant a hangos mosolygás. Az elnök minduntalan közbehangozott, figyelmeztette a szólót, hogy ne izéljen. [...] Ma mély csöndben, feszült figyelemmel, mondhatnók áhítattal leste a ház az új próféta szavait. Csak az erősebb kifejezéseknél hallatszott egy kis elmordulás ott a szélsőbalon. Kihallgatták kifogástalanul.”²⁵ Az országgyűlésben újonnan formálódó politikusi csoport, majd önálló párt – amely egyaránt komoly kihívást jelentett a kormánynak és a hagyományos ellenzéknek – már nagy természetességgel alkalmazta az újfajta politizálás korábban ismertetett eszközeit: párbajokat provokáltak, petíciós mozgalmat szerveztek, durva hangvételű újságcikkeket írtak, megbotránkoztató felszólalásokkal bolygatták fel a képviselőház életét, de részük lehetett az erőszakos utcai tömegtüntetések, zavargások kirobbanásában is. Ismereteink szerint a direkt fizikai erőszak is ekkor jelent meg először a képviselőház falai között: Istóczy Győző mondvacsinált ürüggyel párbajra hívta ki képviselőtársát, Wahrmann Mór, aki egyben a Pesti Izraelita Hitközség elnöke is volt. Wahrmann visszautasította a kihívást, mert tagadta, hogy beszéde egy fordulatával Istóczy jellemére utalt volna, mire Istóczy nyakonütötte őt a képviselőház könyvtárában. E durva, becsületsértő provokáció elől már nem térhetett ki, a korabeli közéleti normák – a parlamenti illem és az úriemberi becsületkódex – áthágása elkerülhetetlenné tette a párbajozást. A végül sérülések nélkül lezajlott összecsapás – amelyben segédként ugyancsak országgyűlési képviselők vettek részt – nem hozott megbékélést: a párbajozó felek kézfogás nélkül távoztak.²⁶

E jelentős mértékben a nagypolitika sáncain belülről gerjesztett, felfokozott közhangulatban a képviselők maguk is ki voltak téve a kívülről érkező erőszaknak. A képviselőházi arénában elhangzó indulatos mondatok nem maradtak hatás nélkül sem a karzatokat sokszor zsúfolásig megtöltő közönségre, sem a hírlapi tudósításokból vagy utcai beszélgetésekből tájékozódó polgárookra. Valójában szoros kölcsönhatásról beszélhetünk, amelynek során gyakran a falakon belül és az azokon kívül zajló események egymást radikalizálták.

A függetlenségi ellenzék képviselőjét, Herman Ottót Clair Vilmos újságíró, aki korábban maga is öt esztendőn át képviselőházi alkalmazott volt, a képviselőházban zaklatta. Majd az épület előtt Szemecz Emil tartalékos honvéd hadnaggyal, antiszemita nézeteiről ismert

²⁴ Rohonczy Gedeon 1882. dec. 9-én (149. ülés) elmondott beszédét lásd: *Az 1881. évi szeptember hó 24-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. 8. köt. Szerk. P. Szathmáry Károly, Budapest, 1883. 122.

²⁵ Mikszáth Kálmán: *Apróságok a Házból (1882. febr. 18.)*. In: MKÖM CK 13. köt. S. a. r. Bisztray Gyula. Budapest, 1973. 208–212. Mindazonáltal a Ház leszavazta Istóczynak a polgári házasságról szóló törvényjavaslat kapcsán beadott határozati javaslatát.

²⁶ Gluck, Mary: *A Wahrmann–Istóczy párbaj*. In: Frank Tibor (szerk.): *Honszeretet és felekezeti hűség. Wahrmann Mór (1831–1892)*. Budapest, 2006. 171–182.

újságíróval megtámadták: Clair törös botjával ütötte, Szemnecz pedig pisztolyával fenyegette a képviselőt. Az ügy háttérében a függetlenségi és az antiszemita párt versengése, közelebbről pedig a verekedésbe torkolott 1884. március 15-i ceglédi politikai naggyűlés állt, amelyen egy az antiszemita által feltüzelt csoport súlyosan bántalmazta az ünnepségen megjelent függetlenségi honatyákat. Az incidensből ugyan rendőrségi eljárás és mentelmi vizsgálat lett, a képviselőház pedig elítélte a történeteket, ám a választók két év múlva Szemnecz képviselőként juttatták be a Házba.²⁷

Hasonló eset történt 1889 első hónapjaiban is, amikor a nagypolitika által feltüzelt fővárosiak szinte ostrom alatt tartották a képviselőház épületét. Az éppen tárgyalás alatt lévő véderőtörvény, különösen annak 14. és 25. paragrafusa váltott ki komoly indulatokat a közvéleményben. Az első a hadsereg létszámát úgy kívánta szabályozni, hogy a magyar országgyűlés elvesztette volna újoncmegajánlási jogát. A másik paragrafus pedig előírta, hogy a tiszti vizsgát kötelező német nyelven letenni, aki viszont ezt nem teljesíti, annak újabb egy évet kell szolgálnia, tanulmányai felfüggesztése mellett. A szóban forgó javaslatok jól kiaknázható, nagy népszerűséget jelentő helyzetet teremtettek az ellenzék számára, hiszen a kormány tervezete a magyar parlament sarkalatos jogát, valamint a magyar nemzeti érzést egyaránt sértette. Ráadásul az ellenzék a Ház falain kívül hatékony szövetségesre lett: a jól szervezett és érdekei érvényesítéséért könnyen mozgósítható egyetemi ifjúság petícióival, hangos felvonulásaival és állandó karzati bekiabálásaival komoly nyomás alá helyezte a kormányt és a Szabadelvű Pártot. Ugyanakkor az események elemzéséből az is kitűnik, hogy az ifjúság utcai megmozdulásai igen hamar Tisza Kálmán hosszú kormányzása elleni erőszakos tiltakozássá szélesedtek, komolyan hozzájárulva a miniszterelnök egy évvel későbbi bukásához. A tüntetéseken résztvevők társadalmi összetétele is színesebbé vált: az egyetemisták mellett a fővárosi lakosság alsóbb rétegeihez tartozó, bizonytalan egzisztenciájú csoportok is megjelentek a tiltakozó gyűléseken, és elsősorban az ő számlájukra írhatók az utcai megmozdulások erőszakosabb mozzanatai (például kirakatok betörése, rongálások).²⁸

Mindeközben jól érzékelhetően élesebbé, személyeskedővé vált a parlamenti vita hangneme is. Mind a kormánypárt politikáját, mind Tisza Kálmán személyét egyre durvább kifejezésekkel illették az ellenzéki felszólalók.²⁹ Az utcára kilépő képviselőket pedig a tömeg pártállásuktól függően vagy szidalmazta vagy megéltenezte. A rendet a kivezényelt rendőrök csak nagy nehézségek árán tudták fenntartani. Március 19-én azonban olyasmi történt, ami addig ismeretlen volt a képviselőház életében: fegyver dördült el az épületben. Többen is megörlökítették a történeteket, ám ezúttal egy közvetlen szemtanú, Gulácsy Dezső szabadelvű képviselő beszámolóját idézzük hosszabban:

„Mióta itt ülök, ilyen harc mint a mai nem volt. A házban bennünket s különösen Tiszát a legalávalóbb módon támadnak, felvetik jó hangzású ürügyül, hogy mi a nemzet jogait eláruljuk [...] De a hírre a fiatalság már figyelmeztetve volt, a ház előtt már ismét csoportosultak, s a karzatról is nagy lármával jöttek, mégpedig többen be a ház előcsarnokába, aho-

²⁷ Szatmári Mór: *Húsz esztendő parlamenti viharai*. Budapest, 1928. 52–58. Az ügy háttéréről bővebben: Erdődy Gábor: *Herman Ottó és a társadalmi–nemzeti felelmeskedés ügye*. Budapest, 1984. 97–100.

²⁸ Szabó Dániel: *A véderőtüntetések résztvevői*. Korall, 17. (2004. szeptember) 43–60.

²⁹ Ebből számosat említ tanulmányában Bihari Péter: *Az 1889-es „nagy véderővita”. Egy politikai hisztéria anatómiája*. 2000, 19. évf. (2007) 11. 66–76. Szatmári szerint Tisza egyedül a személyeskedő támadások elharapódzása miatt kifogásolta az ellenzék magatartását: Szatmári: *Húsz esztendő*, 92–93.

vá nem szabad. Egy Szamosi forma nevű végzett reáliskolai hallgató bent az előcsarnokban kiabálta, ott közöttünk, hogy gazság, amit a mamelukok tesznek, ott Ivánka azt mondta neki: öcsém eredj ki, nincs itt semmi helyed, valaki pedig emberségesen nyakon ütötte, erre ez Rohonczt öklével arcul csapta, Rohonczy pedig zsebéből egy kis revolvért kirántva, előbb agyon akarta lőni, de meggondolva, csak a lábába lőtt. Képzelted minő zaj lett ebből, a fiú ordított, hogy meg vagyok löve, mi (én is éppen), ott voltam, azt hittük, hogy a fiú lőtt, nyakon csapatván bevitték a háznagy szobába, de folyvást szidta a mamelukokat, ahogy a száján kifért. [...] A fiúnak a pár nyaklevesen meg egy kis bőrhorzsoláson kívül semmi baja, de már jelentek meg plakátok gyilkosságról a képviselőházban.”³⁰

A szóban forgó szerencsés kimenetelű gyilkossági kísérlet két főszereplője Schamorzil Kálmán mérnök-hallgató (?) és az általunk már korábban is említett Rohonczy Gedeon kormánypárti képviselő volt. A hosszú hetek óta tapasztalható felfokozott hangulat már önmagában is magyarázza a konfliktust az egyetemi fiatalság egy tagja és a kormánypárti honatyák között. Ugyanakkor érdekes megfigyelni, hogy a mindennapi csatározásokban edzett politikusok mennyire hevesen reagáltak az őket ért szidalmakra: valójában agresszívebben viselkedtek, mint az ifjonti hév fűtötte diák. Ráadásul az ügygel foglalkozó beszámolókból kiderül, hogy egyes képviselők már régebb óta pisztollyal, illetve boxerrel jártak az ülésekre.³¹ Az eset következtében kiújultak a kormánypárt elleni, dulakodással is járó utcai tiltakozások.

Az 1880-as évekből ismertetett esetek nem maradtak hatás nélkül a parlamenti nyilvánosságra sem. Herman Ottó megtámadása, majd pedig Schamorzil Kálmán akciója egyaránt oda vezetett, hogy megszigorították a képviselőház épületében az újságírók és a látogatók mozgását. A háznagy 1884-ben rácsot készíttetett az újságírók asztalai köré, és az olvasósobát is elfalazták előlük egy üveg spanyolfallal. Később pedig bevezették az újságírók számára a parlamenti sajtóigazolványt, továbbá kijelölték azokat az útvonalakat, amelyeken keresztül a közönség elérhette a karzatokat. Az intézkedések célja az volt, hogy a Ház belső folyosóira idegen csak külön engedéllyel juthasson be, megkímélve ezáltal a honatyákat a kellemetlen kérdésektől, illetve az esetleges inzultusoktól. Ugyanakkor a képviselők fegyverviselését a házszabályok továbbra sem tiltották.³²

Az 1890-es évek parlamenti élete szintén bővelkedett konfliktusokban, de az alkalmazott erőszakos eszközökben valójában nem hozott újdonságot ez az évtized. Témánk szempontjából különösen az 1896-os választásokat követő közel három év bír fontossággal. Az események forгатókönyve már korábbról jól ismert: a kormánypárt csalásokkal kísért választási győzelme után a pártok közötti konszenzus megszűnt, így nem sikerült időben

³⁰ Id. Gulácsy Dezső levele a feleségéhez, Budapest, 1889. márc. 19. (A Szabadelvű Pártkör levélpapírján) MNL OL P 1570 4. t. A képviselő még a történet hatása alatt ragadott tollat, hogy levélben nyugtassa meg feleségét. A sietség oka az volt, hogy éppen ezen a napon hozta el két fiát a Házba. A levélből azonban az nem derül ki egyértelműen, hogy Gulácsy részt vett-e a verekedésben.

³¹ Szatmári: *Húsz esztendő*, 123–129. Rohonczy az ügygel kapcsolatos nagy érdeklődéssel várt képviselőházi beszédében (ápr. 10.) elmondta, hogy évekkel korábban Tisza Kálmán fejéhez is pisztolyt szorított, de a miniszterelnök nyugodt magatartása jobb belátásra bírta őt. A képviselők döbbenet hallgatták e szavakat, ám Rohonczy 1901-ig képviselő maradhatott. Az ügyről lásd: *Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. Szerk. P. Szathmáry Károly, Budapest, 1889. 10. köt. 117–125. és 11. köt. 33–40.

³² A képviselőházi nyilvánosság szabályozásának levéltári iratait lásd: MNL OL K 2 B XVII. 5. 764. cs., valamint például Mikszáth Kálmán: *Írtják az újságírókat. (1884. nov. 29.)* In: MKÖM CK 19. köt. S. a. r. Rejtő István Budapest, 1974. 73–75. A háznagyí rendelet megjelent például Pesti Hírlap, 1884. ápr. 24. 113. sz. 5.

megújítani a Monarchia működtetéséhez elengedhetetlenül fontos osztrák–magyar gazdasági megállapodásokat, továbbá kudarcba fulladt az ország irányítása szempontjából lényeges költségvetési törvény elfogadása. A kialakult ex-lex helyzetet tovább súlyosbította az osztrák belpolitika válsága. A közös Monarchia mindkét parlamentjében hasonló válságjelenségek mutatkoztak: elhúzódó obstrukció, éjszakába nyúló képviselőházi ülések, a karzaton lárázó egyetemi ifjság, verekedő honatyák, párbajozó politikusok, a válságot a házszabályok szigorításával – többször az alkotmányos szokásokat felrúgva – letörni szándékozó kormánypárt, valamint utcai tömegtüntetések és erélyes rendőri ellenakciók a parlament környékén.³³ A hazai parlamenti politika ekkor előállt válságának mélypontját minden bizonnyal az jelentette, amikor a képviselőház elnöke és alelnökei lemondása, valamint az ellenzék obstrukciója következtében 1898 decemberétől több hónapon át lényegében megbénult a törvényhozási munka.³⁴ A krízist ugyan átmenetileg feloldotta Bánffy Dezső miniszterelnök lemondása, ám az egymás fejébe vágott sértések (sőt időnként tényleges ütlegek is),³⁵ a felszínre tört indulatok, a rövid távon sikereket hozó parlamenti rendbontás nem tűntek el nyomtalanul a képviselők emlékezetéből. Egyrészt az egymástól elszenvedett sérelmek hatására érezhetően megnőtt a századfordulóra a politikai elit megosztottsága (rivalizáló csoportok feszítették a pártokat belülről is). Másrészt az 1880–1890-es években alkalmazott durva politizálási és konfliktuskezelési technikák egyre inkább természetessé lettek a képviselőházban, sőt kijelenthetjük: az erőszak a parlamenti elit politikai kultúrájának szerves részévé vált.

Tintatartó és székláb

E szomorú krónika azonban újabb fejezettel bővült 1903-ban, amikor a folyosói és karzati összetűzések után a fizikai erőszak és az azzal való fenyegetés immár átlépte az ülésterem küszöbét is. Az újonnan átadott, az alkotmány templomának szánt Országház tekintélyt parancsoló épülete sem volt képes gátat vetni a törvényhozó testület méltóságvesztésének. A Széll-kormány távozását követően újabb politikai válság zaklatott időszakát élte a parlament: az ellenzék egy része a Monarchia haderejének növelését célzó véderőjavaslat, illetve a költségvetés elfogadását kívánta megakadályozni obstrukciós eszközökkel. A hónapok óta tartó krízisbe azonban új színt vitt Pap Zoltán függetlenségi honatyja, amikor július 29-én bejelentette, hogy Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök közeli ismerőse megpróbálta őt megvesztegetni.³⁶ A már amúgy is feszült hangulatú ülésteremben elszabadultak az indula-

³³ 1897-ben Bécsben az osztrák-német képviselők támadást intéztek a házelnöki emelvény ellen, így tiltakozva Badeni miniszterelnök akkor kiadott cseh nyelvrendelete ellen. A rendelet visszavonása után viszont a csehek folytattak évekig erőszakos (a német és cseh képviselők verekedéseivel kísért) obstrukciót. Höbelt, Lothar: *Parteien und Fraktionen im Cisleithanischen Reichsrat*. In: Rumpler, Helmut – Urbanitsch, Peter (Hrsg): *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*. Band VII. *Verfassung und Parlamentarismus*. Wien, 2000. 954–975.

³⁴ Hanák Péter: *A dualizmus válságának kezdetei a 19. század végén*. In: Hanák Péter (főszerk.): *Magyarország története tíz kötetben*. 7/1. kötet (1890–1918). Budapest, 1978. 213–225.

³⁵ 1898. május 24-én a képviselőházból kilépő néppárti Lepsényi Miklós pap-képviselőt néhány (például Kossuth Lajos emlékét sértő) cikke miatt egy csoport Olay Lajos és Pichler Győző függetlenségi képviselők vezetésével botjaikkal ütlegetni kezdték. A mentelmi bizottság többségi állásfoglalása szerint Lepsényi mentelmi jogán nem esett csorba, mert a támadás őt újságírói tevékenysége miatt érte. Az eseményekről lásd a mentelmi bizottság 444. szám alatti jelentését: *Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai*. 17. köt. Budapest, 1898. 157–159.

³⁶ Cieger: *Politikai korrupció*, 126–149.

tok. Más ellenzéki politikusok is jelezték, hogy az utóbbi hetekben megkörnyékeztek őket vagy a pártjukat támogató lapokat. Annak ellenére, hogy a kormánypárt is egyetértett egy vizsgálóbizottság felállításával, a bekiabálásokkal tarkított tárgyalást a ház elnökének hosszabb-rövidebb időre több alkalommal is fel kellett függesztenie, és egymást követték a zárt ülések is. Az ellenzék megakadályozta mind Khuen-Héderváry felszólalását, mind pedig azt, hogy írásban nyújtsa be a napirend megváltoztatására irányuló javaslatát. Ellenzéki honatyák az elnöki emelvény és a képviselőház tisztikara ellen intéztek szenvedélyes támadást: a ház jegyzőjét körülvéve kitépték a kezéből a miniszterelnöknek a napirend megváltoztatására irányuló indítványát, hangos kiabálással székeket borítottak fel, a házelnököt pedig fenyegették meg, hogy kirángatják a helyéről. Dulakodás közben a kormánypárti Feilitzsch Arthúr báró és az ellenzéki Fáy István egymás felé ütött, de saját bevallásuk szerint nem találták el egymást. Az ülésnap csak éjfél után ért véget, amikor az ellenzék kivonulását követően a Szabadelvű Párt elfogadta a kormány előterjesztéseit.

A honatyák ekkor még szükségét érezték annak, hogy mentegedjenek szenvedélyes viselkedésük miatt, és többen elnézést is kértek egy-egy indulatosabb mondatukért. Ugyanakkor a bizalom a politikai erők között többé már nem állt helyre, és végképp megszűnt a parlamentáris formák tisztelete. Megszaporodtak az elnökséget durván bíráló bekiabálások,³⁷ az ellenzék által alkalmazott technikai obstrukció pedig éppen a házszabályok rendelkezéseit forgatta ki, visszaélve a különböző döntéshozatali eljárásokkal. Válaszul 1904. november 18-án a kormánypárt is az alkotmányos formák áthágását választotta. Az estébe nyúló viharos ülésen Perczel Dezső házelnök a parlamenti eljárások megsértésével váratlanul lezárta a vitát, majd felszólítására (más források szerint: zsebkendővel adott jelzésére) a Szabadelvű Párt megszavazta az ellenzéki jogokat szűkítő új házszabályokat. Ezt követően a házelnök az ellenzék rendbontása közepette a királyi leirat felolvasásával egy hónapra berekesztette az ülésezést. A kormánypárti Mikszáth ekképp örökölte meg az ülés hangulatát:

„Úgy rémlett, dulakodás támad az emelvényen. Valaki fölkapott a miniszteri asztalkáról egy kalamárist és az elnök felé hajította. A fekete lé szétfregegett a falakon. Könyvek repültek az elnök felé és nagy csattanással hullottak le. Óriás kavardóság támadt, úgy rémlett, hogy a háttérben emberi testek fonódnak össze és válnak szét. Mindez egy kinematográf gyorsaságával elsuhant a szemek előtt, hogy megfigyelni se lehetett. Idegizgató jelenet volt. A lármát tompította a szörnyülködés. Az elnök látszólag nyugodtan ült helyén, és ajka mozgott. Gukkeren látni lehetett, hogy mozog. Két gyorsíró jegyezte, amit mond. Szaggatott felkiáltások hangzottak, keresztül-kasul szelve egymást a Ház minden vidékéről. Többen behunyták a szemüket. A karzaton egy asszonyi sikoly hasította át a nehéz, fülledt levegőt.”³⁸

Témánk szempontjából ezúttal nem az események politikatörténeti vonatkozásai az érdekesek,³⁹ sokkal inkább az 1904. november 18-án és az azt követő hetekben lezajlott, több szempontból is rendkívülinek tekinthető erőszakos akciók elemzése a rendelkezésre álló számos eltérő szemszögű forrás segítségével.

³⁷ Lásd például Ráth Endre 1903. nov. 26-án (346. ülés) elhangzott szavait: „Pfüj az ilyen elnöknek!” „Szégyelje magát!” „Csak tisztességes elnöktől fogadunk el rendreutasítást!”, ugyanekkor Horváth Gyula banditának, és útonállóknak nevezte a házelnököt, 1904. április 20-án (419. ülés) Kubik Béla pedig hazugsággal vádolta meg. *Az 1901. évi október hó 24-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. Budapest, 19. köt. (1903) 351–352.; 24. köt. (1904) 157., 173.

³⁸ Mikszáth Kálmán: *Az epilóg*. Az Ujság, 1904. nov. 20. 1–5. 321. sz. (Scarron névjelzéssel).

³⁹ Lásd például: Dolmányos István: *A magyar parlamenti ellenzék történetéből (1901–1904)*. Budapest, 1963. 394–396.; Vermes Gábor: *Tisza István*. Budapest, 1994. 123–125.

Berzeviczy Aurél vallás- és közoktatásügyi miniszter visszaemlékezése szerint mind a kormánypárt, mind az ellenzék készült erre az ülésre, sőt a karzati közönség is tisztában volt a várható események jelentőségével, ezért a nap végéig kitartott. Ugyanakkor visszautasította az ellenzéki sajtó azon állítását, miszerint az alkohol is közrejátszott volna a kormánypárti erőszakban.

„A föl s le hullámzó tömegben valami ünnepélyes, várakozó hangulat vett erőt; a buffet is egész nap erősen volt látogatva, de otromba mese az, amit utóbb az ellenzék híresztelt, hogy a Tisza híveit lerészegítették volna, hogy a hárszabálysértésben nagyobb kedvvel vegyenek részt. Ismertem egy-két képviselőt, aki ebéd után mindig boros hangulatban volt, így valószínűleg akkor is. De nem volt ott semmiféle dárídó, nem voltak leitatott „örömlények”, senki se félt az ellenzékétől oly nagyon, hogy bátorságát itallal kellett volna fokoznia, inkább komoly elszántság uralkodott a szabadelvű párt soraiban.”⁴⁰

A viharos ülést követően szinte azonnal megkezdődött a versenyfutás a szembenálló erők között azért, hogy az események saját maguk által kialakított értelmezése váljon uralkodóvá a nyilvánosságban. Az ellenzék kétségtelenül előnyösebb helyzetből indult, hiszen a Tisza-kormány meglehetősen népszerűtlen volt már ekkoriban, ráadásul a szabadelvű képviselők voltak azok, akik felrúgták a hárszabályok írott paragrafusait (a nyugodt parlamenti munka szellemiségét már mindkét fél régóta megsértette). Végül az ellenzéki sajtó hatékonynak bizonyult abban is, hogy folyamatosan meg tudott jelentetni a Szabadelvű Párt válságáról szóló híreket: minden nap közzétettek például nyilatkozatokat a kormánypártból kilépő honatyáktól vagy nyílt leveleket, amelyeket ellenzéki képviselők írtak választóiknak. Sőt, „csak hogy olvasóközönségük ellenzéki fanatizmusát fokozzák, állandó rovatot tartottak fenn például a főiskolai ifúságnak valóban jelentéktelen tüntetési számára, csak hogy a mozgalmat szítsák s a fiatalságot az egyetemi hatóságokkal és a rendőrséggel összeütközésbe kergetvén azután az egyetem időleges bezárása s rendőri brutalitások címén zajt üthessenek.”⁴¹

Ezzel szemben Tisza István vidéki körútra indult, hogy nagygyűléseken magyarázza el közönségének a kormánypárt álláspontját és magatartását. Tisza beszédeit pártja külön kiadványban is közzétette.⁴² Ugyanakkor szereplését erőszakos jelenetek is kísérték: kocsiját Győrben megdöbálták, Marosvásárhelyen pedig akasztófát készítettek, amelyre egy bábot lógattak fel Tisza nevével.⁴³

December 13-ára hívták össze ismét a képviselőház ülését. Mint az eddig elmondottakból is látható, az indulatok nem hogy csitultak volna a kényszerű pihenő alatt, hanem tovább erősödtek. Az erőszak valójában ekkor hágott a tetőfokára. Az ellenzéki politikusok jóval az ülés megnyitása előtt, már 9 órakor az Új Párt helyiségéből testületileg vonultak át az Országházba, miközben számos szimpatizáns kísérte őket. A készülő botrányt megérezve az újságok tudósítói, köztük nagy nemzetközi lapok megbízottai is az épületbe siettek, zsúfolásig megtöltve az újságírói karzatot. Az első összecsapásra már a kapuban sor került: a bebocsátást ellenőrző rendőrtisztet megütötték és félrelökték. Ezt követően pedig az ellenzékiek az ülésterembe érve kérdőre vonták az ott tartózkodó alkalmazottakat, majd pedig megpróbálták felmenni az

⁴⁰ Berzeviczy Albert: Az első Tisza-kabinet parlamenti küzdelme, 1903–1905. OSZK Kt. Quart Hung 2955. 66. Az 1914 és 1919 között keletkezett visszaemlékezés áthúzott alcíme: „Az 1904. november 18iki hárszabálysértés története”. Hasonlóképpen emlékszik vissza a történetekre Horánszky Lajos is. Lásd: Horánszky Lajos: *Tisza István és kora*. 1. köt. Budapest, 1994. 484–489.

⁴¹ Berzeviczy: Az első Tisza-kabinet, 75.

⁴² Tisza István: *Küzdelem a parlamentarizmusért*. Budapest, 1904.

⁴³ Berzeviczy: Az első Tisza-kabinet, 79.

elnöki emelvényre. Az ostrom, a tényleges fizikai küzdelem ekkor vette kezdetét. Az ellenzéki lapok így számoltak be a mintegy fél óráig tartó rombolásról:

„Lehetetlen leírni a perceket. A vad fütyülés, kiabálás, a bútorok félelmetes recsegése fülsiketítő. Itt a miniszteri asztalokat tördösi, amott a csendőrökkel dulakodnak. Az egyik ütőszerszámot, a másik bombázni valót keres, s ha nem talál, tör magának valamelyik bútorból.”⁴⁴

„A csata színtere ecsetre való képet mutatott. Az elnöki emelvény baloldali része roncsokban. A szőnyeg telve tölgyfaforgáccsal. Az elnöki és jegyzői székek összetörve. A miniszteri padok helyükből felszakítva és a Ház felfordított asztalának lábai közé dobálva. Ugyanide dobálták a miniszteri bársonyszékeket, letört karral, kifecamodott lábakkal. E romok alatt nyöszörög a Tisza gróf kormányképességéről hirdetett hazugság.”⁴⁵

Bár az ellenzéki újságok sem hallgatták el, de kisebbiteni igyekeztek a romboláson túlmenő bántalmazásokat. Az eseményeknek ezek a mozzanatai jobbra a rombolást követő hivatalos vizsgálat irataiból rekonstruálhatók. Az önkéntes mentőegylet jelentésében 6 sérültről beszél, nyolc napon belül gyógyuló sebesüléssel. Más forrásokban 9–10 sebesültről olvashatunk. A Házban megjelent 60–80 ellenzéki honatyának kevesebb mint a fele vehetett részt a verekezésben és a rongálásban. Több képviselő kést rántott, mások hegyes lécekkel fenyegetőztek, néhány honatya pedig az öklét használta a teremőrséggel szemben. „Kovács Ferenc előadja, hogy egy magyar ruhás, erősen kipödrött nagy fekete bajuszú képviselő, akiről a képviselőházi szolgák azt mondták neki később, hogy Rigó Ferenc képviselő úr lett volna, ökölrel arcába ütött a jobb szemére.” „Pollák Benedek előadja, hogy az elnöki székből kitört széklábbal támadtak rá és ütötték meg. Egy kövér világos lüszter kabátot viselő 40 év körüli egyén volt a támadója, azonfelül egy kövér pap, egy nagy fekete könyvvel fejbevágta.” Szalinka Pál teremszolga pedig így számolt be a történetekről: „egy képviselőnek a kezében egy 30–40 cm hosszú bosnyák késhez hasonló kést láttam, mellyel a képviselő úr – ‘takarodjék ki, disznó!’ szavakkal – felém szúrt.”⁴⁶ A legsúlyosabb bántalmazást Fodor Péter és Farkas János terembiztosok szenvedték el. Az előbbi lerángatták az elnöki emelvény lépcsőjéről, megrugdosták, ruháját megtépték, majd az ülésterem üvegajtáján keresztül a lábánál fogva kihúzták. Az utóbbit pedig hátulról fejbe vágta, ami miatt később a folyosón rövid időre eszméletét veszítette. Farkas teremfőnök feltehetően azért válhatott a támadások egyik kitüntetett célpontjává, mert november 18-án fizikai erejét bevetve távolította el az ellenzékiet a házelnöki pulpitusról.

Az ellenzék a terembiztosok kimenekülése után az elnöki emelvényt elfoglalta, a miniszteri székeket eltávolította helyükről, és összetörte azokat. A 10 órakor a terembe lépő Tisza István már viszonylagos nyugalom és gúnyos bekiabálások fogadták, de egyéb inzultus nem érte. Némán körülnézett, majd elhagyta a helyszínt. Az ülés elnapolását kezdeményezte, pártját pedig tanácskozársra hívta össze a Szabadelvű Párt klubjába. Az ellenzéki politikusok viszont egészen koradélutánig az ülésteremben maradtak, hogy aznap semmiképp se lehessen már tanácskozást tartani. Az időt cigarettázással, kedélyes beszélgetéssel és az események megörökítésével töltötték. Egy kisebb akasztófát tákoltak össze bútordarabokból, majd egy táblát akasztottak rá Tisza nevével (más források szerint rárajzolták portréját). 11 óra 40 perckor pedig egy fényképész érkezett az ülésterembe – állítólag az ellenzék

⁴⁴ Budapesti Hírlap, 1904. dec. 14. 345. sz.

⁴⁵ Magyarország, 1904. dec. 14. 299. sz.

⁴⁶ Szemlények a Dessewffy Arisztid háznagyi titkár által aláírt jegyzőkönyvből, amelyet 1904. december 13-án fél 11-kor vettek fel a háznagyi hivatalban a megsérült 10 teremszolgától. MNL OL K 2 A. VIII. 3. 462. cs. No. 27.

hívására –, és fotókat készített a romokon pózoló honatyákról. „Egy-egy rézrudat vesznek a kezükbe, harcias pózba csapják magukat, mosolyognak és kodak csappan. Az elnöki emelvényt is lefotografálják. Ide is fölkecmeregnek a hősök, mert a képek esetleg megjelennek illusztrált lapokban” – írta róluk a kormányparti napilap.⁴⁷ A tudósítások szerint a barikád köré odaállt Rakovszky István, Zichy Jenő, Bánffy Dezső, Sümegi Vilmos és mások, Barabás Béla pedig a felhasított elnöki széket a terem közepre tette, és azzal fotóztatta le magát.⁴⁸ Többen kisebb bútordarabokat tettek el emlékke, amelyekre aláírásokat gyűjtöttek az erőszakos akcióban részt vett kollégáktól.

A beszámolókból kiderül, hogy mindkét oldal készült bizonyos mértékű rendezavarásra. A ház vezetésének a legfőbb célja az volt, hogy biztosítsa az aznapi ülés megnyitását és a napirend elfogadását. A leginkább megvédendő pont számukra az ülésteremben az elnöki emelvény volt. Éppen ezért Perczel Dezső, a képviselőház elnöke az utolsó ülés óta eltelt közel egy hónapot azzal töltötte, hogy negyven új terembiztost – zömében altisztként szolgáló volt csendőröket, katonákat – szerződtetett, hogy hatékonyan vehessék fel a küzdelmet az ellenzéki támadásokkal szemben. A terembiztosokat az elnöki emelvény köré állították föl, és felkészítették őket az esetleges atrocitásokra. Feladatuk volt, hogy testükkel védjék meg az elnöki széket, úgy azonban, hogy nem léphetnek fel támadólag az agresszív ellenzékiekkel szemben: „...úgy álljanak ott, mintha nem is húsból, hanem kőből faragott szobrok lennének” – szölte az elnöki utasítás.⁴⁹ A képviselőház háznagya pedig összegyűjtötte minden tintatartót és kisebb széket, nehogy a honatyák azokkal dobálózhasanak, továbbá megszigorították az ellenzékkel szimpatizáló karzati közönség bejutását az épületbe.

Az ellenzék célja viszont az volt, hogy kiközösítse a képviselőház működését a szokásos kerékvágásból, azaz a napirend elfogadásának megakadályozásával kívánt tiltakozni a parlamenti eljárásrend durva megsértése ellen. Az elnöki emelvény és az ülésterem elfoglalásával hatásos és váratlan választ akart adni a kormánypárt november 18-i akciójára. Olyan látványos és jól szervezett fellépésben gondolkodtak, amellyel megmutathatták a kormánypárti többség, valamint – és ez talán még fontosabb – a nyilvánosság számára saját erejüket. A meglepetés erejében bíztak, és egy színpadias (a karzati közönség jelenlétében eljátszott) hatalomátvételre készülhettek a törvényhozás „megszentelt” helyszínén.⁵⁰ Ugyanakkor az új házørség jelenléte és ellenállása keresztülhúzta számításait. Az eltervezett szimbolikus erőszak előre el nem gondolt, nyílt fizikai atrocitásba torkolt, amely a teremőrökkel folytatott rövid közelharc után – immár senkitől sem akadályoztatva, ám a sajtó jelenlétében – a kormányzati és a házelnöki hatalmat jelképező tárgyak összetörésével végződött. A romokból összetákoltt bitófa pedig – akármennyire csupán csak jelképes, de – brutális üzenet volt a főellenségnek tekintett miniszterelnöknek. Mindezeket egybevetve úgy véljük, hogy az eseményekben együtt volt jelen a megfontolt és az ösztönös, a szimbolikus és a nagyon is véres cselekvés. Természetesen a résztvevők nem feltétlenül érezték át

⁴⁷ Az Ujság, 1904. dec. 14. 345. sz.

⁴⁸ Budapesti Hírlap, 1904. dec. 14. 345. sz. A fennmaradt fényképeken rendszerint 18 politikus látható, legtöbbjüket sikerült beazonosítani. Vö. Horánszky: *Tisza István*, 500.

⁴⁹ Lásd Perczel Dezsőnek a mentelmi bizottság előtt 1905. június 6-án tett vallomását az 1904. december 13-i házrombolásról: MNL OL K 2 A VIII. 4. 469. cs.

⁵⁰ A szimbolikus hatalomátvétel szándékára utalhat az is, hogy egy fotó tanúsága szerint az ellenzéki honatyák a kormánypárti padosorokba beülve fényképeztették magukat. Polgár Béla felvételét lásd például: Új Idők, 1904. dec. 18. 51. sz. 604. Az események elemzésében segítségemre voltak Tobias Kaiser megállapításai. Vö. Kaiser: *Brachialgewalt*, 210–213.

valamennyi motívumát az akciónak. Lengyel Zoltán például igazságérzettől vezérelt ösztönös indulatkitörésként értékelte saját és társai tettét:

„Nohát megkapták a leckét. Megtanítottuk móresre [a teremőröket] a saját tenyereinkkel. Kipofoztuk a cselédeket, akik vállalkoztak ilyen bitangság eszközözül. Nehéz és példátlan kötelesség volt. Minden előzetes terv és gondolkodás nélkül tört ki, mint a tűzhányó, amelynek belseje háborog. A mi lelkünk is így izzott a szenvedélytől. A hazafias felháborodás szenvedélyétől.”⁵¹

Az összetört bútorok mellett fényképezkedő és aláírásokat osztogató ellenzéki honatyák látható büszkeséggel vállalták tettüket, nevüket és arcukat adva a rongáláshoz. A kormánypárti beszámoló szerint egyedül Andrássy Gyula fordította el a fejét, amikor le akarták fényképezni.⁵² A Szabadelvű Pártból november 18. után kilépett politikus kényes helyzetbe került, hiszen újdonsült 'harcostársai' ugyanúgy durván megszegették a parlamentarizmus írott és íratlan normáit, mint korábbi párttársai. Nyilatkozatában sajátos érveléssel igyekezett mentetetni az ellenzék akcióját, amely szerinte éppen a további kormányzati erőszak megakadályozása miatt tekinthető jogosnak.

„Szörnyű és nagyon sajnálatos dolog az, ami itt ma történt. De mindenesetre jobb így, mintha az ellenzék dühe az ülés megnyitása után tört volna ki, és a nyílt ülésen pofozkodtak volna a képviselők, vagy Isten tudja, mi minden egyebet csináltak volna [...] Az erőszak és törvénytelenység ellen pedig föllázad a vérem, hiszen bennem is van kuruc vér és nem tűrhetem, hogy az erőszak üljé diadalát és az erőszak hatalmasodjék minálunk, a parlamenti államban.”⁵³

A forrásokból kitűnik, hogy döntően fiatalabb ellenzékiek vettek részt az összecsapásban, a pártvezérek (például Apponyi Albert, Kossuth Ferenc, Thaly Kálmán vagy éppen Andrássy) a hátsóbb padokból figyelték az eseményeket, kivéve Bánffy Dezsőt, az Új Párt vezérét. Az ő szerepe azért is érdekes, mert Bánffy volt az ellenzék közjogi értelemben legmagasabb rangig jutott tagja: négy éven át a képviselőház elnöke volt, majd öt évig az ország miniszterelnöki tisztségét töltötte be, végül önálló pártot alapított, és az ellenzékhez csatlakozott. Bánffy így írta le saját viselkedését: „...hátral kerültem be a terembe, és először is láttam, amikor Pozsgay Miklós képviselő úr egy léccel a darabontokat érintgette. Én attól kezdve végig ott voltam, sőt azt a tréfát tettem meg, hogy egy miniszteri szék mögötti pulpitusra ültem fel, és onnan néztem a történeteket.”⁵⁴ Ugyanakkor több szemtanú szerint ő volt az, aki a miniszterelnöki bársonyszéket a kormánypárti padok tetejére helyezte (egyesekek szerint: dobta), és tanácsaival irányította a küzdőket.

Az akció nem várt következményeitől az ellenzék egy része is megrettent. Éppen ezért vállalkozott arra Eötvös Károly, hogy a szövetszertett ellenzék nevében nyilatkozatot szerkeszt, amelyben saját maguk és a közvélemény számára is elmagyarázzák az eseményeket és a kialakult politikai helyzetet. A „Honfitársainkhoz” kezdetű kiáltvány már nem a fizikai erőszakra helyezte a hangsúlyt, sokkal inkább a törvényesség helyreállításának tudatos programjaként beszélt a történekről, és a szimbolikus elemeket hangsúlyozta: „Karthatalmi erőszak végrehajtóit telepítették a nemzeti törvényhozás szentegyházába. A nemzet e megalázását nem tűrhetjük. Jogunk és kötelességünk volt az erőszak szegődvényeseit legalább a tanácsteremből eltávolítani. Kötelességünket teljesítettük. Megsemmisítettük az elnöki

⁵¹ Lengyel Zoltán: *A forma összetörtött*. Független Magyarország, 1904. dec. 14. 986. sz.

⁵² Az Ujság, 1904. dec. 14. 345. sz.

⁵³ Budapesti Hírlap, 1904. dec. 14. 345. sz.

⁵⁴ Lásd Bánffy Dezsőnek a mentelmi bizottság előtt 1905. június 9-én tett vallomását az 1904. december 13-i házrombolásról: MNL OL K 2 A VIII. 4. 469. cs.

széket is. Amely széken november tizennyolcadikán az irtózatos bűnt elkövették, azt ott szemünk előtt tovább nem tűrhettük.”⁵⁵ A kiáltvány retorikailag ügyesen hidalta át azt az ellentétet, amely abból fakadt, hogy a törvényhozás „szentegyházát” mégiscsak a romboló ellenzéki politikusok szentségtelenítették meg. Az elszabadult indulatok valódi bűnöseként ugyanis Perczel Dezsőt és Tisza Istvánt nevezte meg, akik politikájukkal békétlenséget és gyűlöletet szítottak a Ház falai között. Az ellenzék bejelentette továbbá, hogy a keletkezett anyagi kár enyhítésére és a megsebesült teremőrök segélyezésére gyűjtést szervez.

A kormánypárt lapja természetesen merőben ellentétesen értékelte a történeteket. Nem a törvényesség visszaállításáért vívott hősiest tettet látott az eseményekben, hanem „a férfiúi bátorság megcsúfolását”, „bolondok házába való jeleneteket”, amelyek során a „bársonyszékek forradalmárai” csupán védtelen alkalmazottakon és ártalmatlan bútorokon arattak véres diadalt.⁵⁶ A kormánypárti Mikszáth, aki Herczeg Ferenc társaságában az ülés tervezett kezdete előtt néhány perccel ért az ülésterembe, az események groteszk jellegét emelte ki cikkeiben, érzékletesen bemutatva az állatias rombolás maradványainak és a büszkén pózoló, kedélyesen beszélgető, hangosan viccelődő ellenzékiek látványának furcsa kettősségét.⁵⁷ Ugyanakkor évtizedekkel később Tisza feltétlen híve, Horánszky Lajos, aki fiatal képviselőként első ciklusát töltötte a kormányárt padsoraiban, úgy emlékezett vissza, hogy a Szabadelvű Párt abban hibázott, hogy átengedte a termet az ellenzéknek (tudniillik eleve csak az elnöki emelvényt kívánta megvédeni, de azt is hamar feladta), így terepet biztosított számukra, saját pártja viszont ezáltal gyengének mutatkozott a nyilvánosság előtt.⁵⁸

Másnap az ellenzék már reggel 7 óra körül bevonult az épületbe, és a még sötét folyosókon állt őrt, mert az a híresztelés terjedt el köreiben, hogy a kormánypárt titokban kíván ülésezni. A Ház folyosóin és az úgy-ahogy rendbe hozott tanácskozóteremben az ütközetben részt vett teremőrség tagjait nem lehetett látni. A 10 órakor minden gond nélkül megkezdődött ülést nem Perczel Dezső, hanem egyik helyettese vezette. Ez utóbbi az ellenzék egyik fő követelése volt, mondván, a házelnök méltatlanná vált tisztségére. Az ellenzék szimbolikus győzelme azonban akkor vált a karzati közönség számára is teljesen világossá, amikor sikerült megakadályozni, hogy a terembe áthozzák a főrendiházból a miniszterek bársonyszékeit, így a kormány tagjai kényszerűen a szabadelvű párti tömb első sorában foglaltak helyet.⁵⁹ A Ház ugyan elfogadta a napirendet, így a soron következő ülészakot sikerült megnyitni, ám érdemi törvényhozói munkára már nem került sor, mert több napig tartó, bekiabálásoktól, fütyüléstől zajos vita bontakozott ki a lezajlott eseményekről. A kormánypárt és az ellenzék homlokegyenest ellenkező módon értékelte a kialakult jogi, politikai és morális válságot, így a pathhelyzet feloldására nem volt remény. Az éles szemű Mikszáth ekkor készített tudósításában azonban már arra is felfigyelt, hogy miközben az ülésteremben folyó indulatos vitában a magyar parlamentarizmus vívta tusáját, addig a folyosón mintha már maga a miniszterelnök sem vette volna igazán komolyan az eseményeket. Mikszáth kicsinyes színjátékként ábrázolja a nagypolitikai csatározásokat, de azok valódi tétjét nem téveszti szem elől:

„A miniszterelnök bent vagdalkozik az egyik percben, a következőkben már ott láthatni vidáman beszélgetni valamely folyosói sarokban egy-egy vidéki ismerősével, hogy milyenek

⁵⁵ Budapesti Hírlap, 1904. dec. 14. 345. sz. A Kiáltvány keletkezésének körülményeiről lásd: Eötvös Károly: *Harc az alkotmányért*. Budapest, 1909. 217–227.

⁵⁶ Az Ujság, 1904. dec. 14. 345. sz.

⁵⁷ Mikszáth Kálmán: *Hősöket énekelek...* Az Ujság, 1904. dec. 14. 1–4. 345. sz.

⁵⁸ Horánszky: *Tisza István*, 500.

⁵⁹ Budapesti Hírlap, 1904. dec. 15. 346. sz.

a vetések, járnak-e arra esők? [...] Közben a szenvedélyesebb dohányosok ki-kidöcögnek a teremből, meghozván a híreket, ki beszél, mit beszél. Néha egy-egy üvöltés támad, mintha orkán rázná meg az épületet, akkor aztán berohannak mind, hogy talán megöltek valakit. De csak üres, undorító láрма zúg. Eddig mindössze egy halott van. A képviselőház méltósága.”⁶⁰

Az uralkodó végül 1905. január 4-én feloszlatta az országgyűlést. A Szabadelvű Párt a januárban megrendezett választásokon vereséget szenvedett, és harminc év után elvesztette hatalmát. Berzeviczy kormánypárti szemszögből így értékelte a történeteket: „Az, amit az ellenzék december 13-án a parlamentben művelt, alig különbözött a közönséges korcsmai duhajkodástól, de – sajnos – el kell ismerni, hogy a magyar intelligencia nagy részének is határozottan imponált. Mi az ő erőszakukat nem tudtuk, vagy nem mertük megtorolni s valójában meghátráltunk előttük; ez volt a tény, amely a magyar közönség előtt állott és annak ítéletét döntően befolyásolta.”⁶¹

Az ellenzék ezúttal tehát az ülésteremben aratott szimbolikus győzelmét gyorsan szavazatokra és választási sikerre tudta váltani. A teljes morális győzelmet azonban az alkotmányserető szabadelvű politikusok bírósági felelősségre vonása jelenthette volna. Talán elsőre meglepőnek tűnhet ez a szándék, hiszen a konkrét károkozást az ellenzéki honatyák követték el. Csakhogy a Tisza-kormány némi tanakodás után úgy döntött, hogy nem sietteti a jogi eljárást az ellenzék tagjai ellen, mert a bíróság előtt – tekintettel az ügy rendkívüliségére és a képviselők mentelmi jogára – nehezen lehetne kellő eredményt elérni, az ellenzék népszerűségét pedig csak növelné, ha felmentő ítéletek születnének. Ráadásul a szakértői vizsgálatok során kiderült, hogy a tényleges anyagi kár kisebb lett a korábban becsültnél: 1935 korona és 65 fillér. A fővárosi ügyészség végül 1906 júniusában vádemelés nélkül megszüntette a nyomozást az időközben kormányra jutott ellenzéki honatyák ellen. Az ügyészség tulajdonképpen elfogadta az ellenzék által kezdettől fogva hangoztatott érveket: a képviselőház önmaga ellen lázadást nem követhet el, sőt a honatyák éppen a ház szabadságát védték a törvényellenesen felállított őrséggel szemben. A vagyronrongálás vádjá sem áll meg, mert valójában saját és nem idegen vagyont károsítottak. Végül a teremőrséggel szemben elkövetett testi sértés szándékossága sem bizonyítható, sokkal inkább a képviselők önvédeleméről lehetett szó. Az ügyészség továbbá hangsúlyozta, hogy a képviselőket védte a mentelmi jog, a tanúvallomások pedig sok esetben ellentmondtak egymásnak.⁶²

Úgy tűnik, hogy az ellenzék viszont hasznot remélt a politikai konfliktus kriminalizálásából, mert Eötvös Károly javaslatára vizsgálatot sürgetett az elkövetett alkotmányseretés, valamint a házszabályellenes alkalmazott teremőrség ügyében Perczel házelnök és Csávossy Béla háznagy ellen.⁶³ A kormányra került ellenzék később a jogi eljárást kiterjesztette a Tisza-kormány alatt hivatalban volt ügyészségi és rendőrségi vezetőkre is. Az utóbbiakat azzal gyanúsítva, hogy visszaéltek hivatali hatalmukkal, amikor a mentelmi jog figyelmen kívül hagyásával az ellenzéki honatyák kihallgatását rendelték el. Eltérré a témánktól, ha a szóban forgó ügyeket végigkövetnénk, ezért csak azt említjük meg, hogy a

⁶⁰ Mikszáth Kálmán: *A folyosón*. Az Ujság, 1904. dec. 18. 3–6. 348. sz. (Scarron névjelzéssel).

⁶¹ Berzeviczy: *Az első Tisza-kabinet*, 94.

⁶² Az ügyészség sajátos érvelését lásd: A budapesti kir. ügyészség 29010/1906 sz. határozata, 1906. jún. 21. MNL OL K 2 A. VIII. 3. 462. cs.

⁶³ Eötvös Károlynak az 1905. április 12-én 18. szám alatt benyújtott indítványát lásd: *Az 1905. évi február hó 15-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai* 1. köt. Budapest, 1905. 25–31. Az indítványt a Ház 1905. április 15-én elfogadta. Az ügy hétértéről bővebben: Eötvös: *Harc*, 234–275.

házelnök és a háznagy ellen folytatott per egészen 1911-ig elhúzódott. Az időközben ismét ellenzékbe került politikusok által kezdeményezett eljárás felmentéssel zárult, ugyanis a bíróság kimondta, hogy nem volt törvénytelen a ház vezetése részéről a negyven fős teremország alkalmazása, bérük és a részükre varratott ruházat költsége pedig szabályosan került kifizetésre.⁶⁴

Pisztolygolyó és kardlap

Az ellenzéki koalíció kormányra kerülését követően, 1906 és 1910 között a nem magyar nemzetiségű képviselőkkel kapcsolatos konfliktusok száma növekedett meg. Miközben a régi kormánypárt politikusai távol maradtak a választási küzdelmekről, a nemzetiségi pártok a korábbiaknál jelentősebb számban tudtak képviselőket juttatni az országgyűlésbe. A mintegy kéttucatnyi (nem az új kormánypártokhoz tartozó) nemzetiségi honatya erőteljes harcra kezdett a magyar szupremácia gondolatát határozottabban érvényesíteni kívánó kormányzati törekvésekkel szemben. Különösen hevesen támadták például az Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter által beterjesztett törvényjavaslatot, amely a nemzetiségi népiskolák magyarosítását kívánta adminisztratív eszközökkel fokozni (például az államnyelv kötelező tanításának szigorításával, a központilag engedélyezett tankönyvekkel). A javaslat vitája során Vajda Sándor (Alexandru Vaida Voevod) hosszú beszédében egy románellenes költeményből, illetve az arra válaszul született magyarellenes versből olvasott fel részleteket, de olyan halkán, hogy a többség azt nem érthette.⁶⁵ A képviselőházi naplóba azonban az egész terjedelmes idézetet betette, amely több, a magyar nemzeti önérzetet és a parlamenti illetet sértő kifejezést tartalmazott. Akciójára már másnap fény derült, és a naplóbíráló bizottság jelentése nyomán törölték a verset az ülésnap hivatalos szövegéből, a képviselőház pedig megrovásban részesítette a képviselőt. Vajda felszólalásában megkövette a házat, de beszédét képviselőtársai válogatott szidalmi és fenyegetései között mondhatta csak el.⁶⁶ Mindez azonban csak nyitánya volt a később bekövetkezett tényleges fizikai erőszaknak. Vajda jobbnak látta, ha hosszabb ideig nem mutatkozik a képviselőházban, ám két hónap elteltével, 1907. június 7-én újra megjelent a Házban. Az ülés félórás késéssel kezdődött, mert Wekerle Sándor miniszterelnök megpróbálta informálisan távozásra bírni Vajdát, hogy megakadályozza a botrány kitörését. Vajda erre azonban nem volt hajlandó. Az ülés hamarosan félbeszakadt, mert a képviselők egy része nem kívánt addig a napirenden lévő ügyekkel foglalkozni, amíg „egy hazaáruló gazember” a teremben van. Az elnök negyed órára felfüggesztette a zajos ülést, ám ezzel a döntésével valójában szabad folyást biztosított az erőszakos eseményeknek. Vajda így írt az ezután történetekről emlékirataiban:

„Nagyszámú képviselő a terem közepe felé nyomult, majd a széksorok közötti folyosón abba az irányba igyekezett, ahol én ültem. Vlad és Suci, akik egy lépéssel közelebb álltak hozzám, megpróbálták újtukat állni. [...] Mindenünnen kiáltások hangzottak: »Ki vele! Mit

⁶⁴ Az elhúzódó ügy iratai megtalálhatók: MNL OL K 2 B I. 4. 697. cs. No. 7.

⁶⁵ Vajda 1907. április 8-án (134. ülés) elmondott beszédét lásd: *Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. 8. köt. Budapest, 1907. 93–111. A szóban forgó románellenes vers megtalálható: *Győrffy József politikai satírái*. S. a. r. Horváth Ádám. Budapest, 1893. 81–83. (Mokányok c. vers)

⁶⁶ Vajda 1907. április 10-én (136. ülés) elmondott felszólalását lásd: *Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. 8. köt. Budapest, 1907. 138–141. A magyar képviselők közbekiáltásaikban kutyakorbáccsal, lámpavasra akasztással, pofonokkal fenyegették Vajdát.

tárgyaltok az aljas hazaárulóval?« Amikor pedig Vladot és Suciut sikerült félrelökniük, a középső folyosón zsúfolódó támadók tömött oszlopa taszította előre az előttük állókat. Ezek nem tudtak és nem is akartak ellenállni az áradatnak. Én továbbra is gladiátori pózban vártam őket, de amikor láttam, hogy most már rám tör a falanx, hátrálni kezdtem. A közeli ajtóhoz értem, az szélesen kitérült, az engem körbefogók gyűrűje, akiktől próbáltam távol tartani magam, felbomlott, s így kijutottam a folyósóra.⁶⁷

A fennmaradt források szerint a magyar képviselők némi dulakodás után kiszorították Vajdát a folyósóra, majd pedig a főbejáraton keresztül az utcára. A román képviselőtársak, a háznagy és egy jegyző eközben folyamatosan igyekeztek megvédeni Vajdát az ütésektől. Az ügyet kivizsgáló mentelmi bizottság ugyan elismerte, hogy jogsértés történt, de hangsúlyozta, hogy az ülés felfüggesztése után került sor az erőszakra, amely ráadásul jogos felháborodásból fakadt. Mivel sérülés nem történt, egyetlen indulatos képviselő elmarasztalását sem javasolták.⁶⁸

Mindeközben a kormányra került magyar ellenzék és a horvát szaborban többséget alkotó horvát–szerb koalíció között 1906 folyamán létrejött átmeneti együttműködés is felbomlott. A horvát–magyar viszony – itt nem részletezhető okok miatt – annyira elmérgesedett, hogy a horvát képviselők obstrukcióba kezdtek a közös országgyűlésen. A vasúti szolgálati rendtartás, illetve különböző házszabály-ügyek kapcsán egymást érték a horvát nyelvű felszólalások. A házelnök tolmács útján követte a beszédeket, és nyomban megvonta a szót, ha az adott képviselő az 1868-ban létrejött horvát–magyar kiegyezési törvényt sértő megjegyzést tett, vagy megpróbálta kijátszani azt. A házelnöki figyelmeztetés ellenére a tárgytól eltérő honatyákat pedig rendre kizárással büntették: 1907 folyamán 8 horvát képviselő ellen indítottak eljárást, rendszerint 2–4 heti kizárással sújtva őket.⁶⁹ Ismereteink szerint ezzel a házszabályokban 1887 óta megtalálható legszigorúbb rendszabállyal ekkor élt először a képviselőház.

Az ellenzéki koalíció felbomlását követően, de még az új választások előtt az uralkodó Khuen-Héderváry Károlyt nevezte ki miniszterelnöknek. Khuen azonban nem rendelkezett parlamenti többséggel, így hasztalanul kísérletezett a következő évi költségvetés elfogadtatásával. Végül 1910 márciusában kénytelen volt úgy felolvasni a képviselőházban az országgyűlés felosztatását kimondó uralkodói leiratot, hogy nem került sor a költségvetés megszavazására, ezt viszont számos képviselő törvénytelennek nyilvánította. A kitört hangzavarban a miniszterelnök közelebb lépett a gyorsírókhoz, hogy legalább számukra hallhatóan diktálja le a királyi leirat szövegét. Ezt észelve néhány honatya dühében könyvekkel, iratsomóval és fém tintatartóval dobta meg Khuent, illetve a közelében ülő földművelésügyi minisztert. A tárgyak közül több is eltalálta a két politikust, akik nyolc napon túl gyógy-

⁶⁷ Alexandru Vaida Voevod: „Gézengúz nép valátok kezdet óta...” *Egy parlamenti botrány története*. Korunk, 3. folyam 9. évf. (1998) 4. sz. 30–48. Vajda később már nem tagadta akciójának szándékoságát és provokatív jellegét, a magyarelles vers szerzője pedig Vajda testvére volt. Vajdáról bővebben: L. Balogh Béni: *Alexandru Vaida-Voevod és a magyar–román együttélés*. In Horváth Jenő – Pritz Pál (szerk.): *Emlékirat és történelem. A VII. Hungarológiai Kongresszus azonos című paneljének anyaga*. Budapest, 2012. 60–80.

⁶⁸ Vajda Sándor mentelmi sérelmének vizsgálati iratai megtalálhatók MNL OL K 2 A. VIII. 3. 462. cs. No. 21.

⁶⁹ A horvát képviselők ellen indított eljárások anyaga megtalálható: MNL OL K 2 A VIII. 4. 469. cs. 1906/11 No. 1–3. és 5.

gyuló vérző sérüléseket szenvedtek az arcukon.⁷⁰ Az ellenzéki képviselők ellen indult büntetőeljárás csak 1914 tavaszán zárult le, így az ítéletnek meglehetősen korlátozott fegyelmező ereje lehetett csupán (a „tintadobáló” politikusok közül többen már nem is voltak akkor a képviselőház tagjai).⁷¹

A koalíció bukása után minden visszatért a régi kerékvágásba, pontosabban: a századforduló óta jellemző meddő parlamenti küzdelmek mindennapjaihoz. Az ismét ellenzéki szerepbe kényszerült pártok újfent az obstrukció eszközához nyúltak az 1910-es választásokon elsöprő győzelmet arató Nemzeti Munkapárttal szemben. A Tisza István vezette kormánytöbbség pedig egyre keményebb fellépéssel korlátozta az ellenzék jogait. Tisza pártvezérként a képviselőház elnökének is megválasztatta magát, hogy hatékonyabban tudja felvenni a harcot az ellenzékkel. 1912. május 22-én már a szavazást is botrány kísérte, ugyanis Kovács Gyula ellenzéki honatya a terem közepére futott, és feldöntötte a szavazóurnát, amiből dulakodás támadt. Az ellenzék kivonult a szavazásról, a többség pedig Kovácsot 30 napra kitiltotta az épületből. Másnap az ellenzék a szociáldemokrata párttal szövetkezve kormányellenes és Tisza-ellenes tüntetést szervezett a fővárosban, amely helyenként véres összecsapásokba torkolt. A Parlament épületét katonai gyűrű zárta el a tüntetők elől.⁷²

Tisza 1912. június 4-én látta elérkezettnek az időt arra, hogy letörje az obstrukciót. Házsabályellenes módon belefojtotta az ellenzékbe a szót, majd pedig a vitát lezárva, ellenzéki hangzavar közepette a kormánypárti többséggel elfogadtatta a régóta napirenden lévő véd-erőtörvényt. A kiabáló és sípoló, dudáló képviselőket Tisza rendőri karhatalommal vezettette ki az ülésteremből (erre a házsabályok elvben csak a karzati közönség esetében adtak lehetőséget). A délután folyamán mintegy száz rendőr összesen 36 ellenzékit távolított el erőszakos jelenetek során az épületből.⁷³ A válasz sem sokáig váratott magára: Tisza Istvánt a legsúlyosabb verbális és fizikai erőszak érte ezekben a napokban. A sajtóbeszámolók szerint Kovácsy Kálmán református lelkész-képviselő az ülésteremben megátkozta őt és családját.⁷⁴ Június 7-én pedig az ülésekről kizárt Kovács Gyula az újságírói karzatról a terembe jutva háromszor rálőtt. Kovács lövései célt tévesztettek, és a golyók az elnöki emelvénybe, illetve a falba fúródtak. Kovács a támadás után öngyilkossági szándékkal önmaga ellen fordította fegyverét, ám a lövések ezúttal sem voltak végzetesek. A sérült ellenzékit három kormánypárti a földre teperte és ütlegelni kezdte, sőt egyes források szerint Ertsey Péter munkapárti honatya maga is használta fegyverét. Végül a vérző Kovácsot kicipeltek az ülésteremből. Tisza higgadt maradt, és egy rövid kommentár után tovább folytatta az ülésveze-

⁷⁰ Az 1910. március 21-én lejátszódott események leírását lásd a 392. ülésen (1912. jún. 7.): *Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. XVI. köt. Budapest, 1912. 485–489; MNL OL K 2 A VIII. 2. 433. cs. No. 40.

⁷¹ A perbe fogott képviselők (Zakariás János, Markos Gyula, Hoffmann Ottó, Beck Lajos és ifj. Madarász József) közül Becket felmentették, a többieket több havi börtönnel és jelentős pénzbírsággal sújtották. Az ügyről lásd például: Beck Lajos emlékiratai. Két világ között. OSZK Kt. Fol. Hung. 3042. 196–197.; *Az Újság*, 1914. márc. 28. 16.

⁷² Az 1912. május 23–24-i eseményekkel több (eltérő szemléletű) munka is foglalkozik, lásd például: Remete László: *Barrikádok Budapest utcáin 1912*. Budapest, 1972.; Gyáni Gábor: *Az utca és a szalon: a társadalmi térhasználat Budapesten, 1870–1940*. Budapest, 1999. 96–106.

⁷³ *Návay Lajos politikai jegyzetei (1910–1912)*. Közreadják: Gilicze János és Vigh Zoltán. Békéscsaba–Szeged, 1988. 259–260. Pecze szerint aznap csak 27 főt, másnap 39-et, június 10-én pedig 35 főt vezettek ki az ülésteremből: Pecze: *A mentelmi jog*, 627.

⁷⁴ Pesti Sándor: *Az újkori magyar parlament*. Budapest, 2002. 141. A képviselőházi naplóban nincs nyoma a megátkozásnak, arról a *Magyarország függetlenségi napilap* számolt be.

tést.⁷⁵ Bár fegyverhasználatra már korábban is sor került a ház folyosóján, ám az ülésteremben még nem dördült pisztoly. A házelnök elleni merénylet – minden színvonalas körülmény ellenére – európai összehasonlításban is páratlanul erőszakos akció volt, melyet a politikai elit egy tagja követett el.⁷⁶

A sajtót bejárták a képviselőház botrányos jeleneteiről készített fényképfelvételek és rajzok: az épületet körülról, majd a lépcsőkön tábort verő katonákról, illetve a zajongó és dulakodó, később karhatalommal az ülésteremből kivezetett ellenzéki politikusokról. Minden bizonnyal ezek a fotók és az eseményekről tudósító túlfűtött sajtóbeszámolók is hozzájárultak ahhoz, hogy végül az esküdszék Kovács Gyulát felmentette a gyilkossági kísérlet vádja alól. Nem véletlenül fogalmazott úgy Kovács még az ítélelhirdetés előtt, az esküdtek felé fordulva, miszerint „az önök verdiktje, azt hiszem, a közhangulatot és a közérzést fogja kifejezni”.⁷⁷

Nem kellett büntetéssel szembenéznie Beöthy László kereskedelmi miniszternek sem, aki a nyári szünet utáni második ülésnap kezdetén összeverekedett az őt hangosan szidalmazó ellenzéki honatyákkal. Beöthy tettéért bocsánatot kért a Háztól, amely eltekintett a munkapárti miniszter elleni további eljárástól. Tisza emberileg jogosnak nevezte a politikus felháborodását.⁷⁸ Fontos azonban rögzítenünk azt a tényt, hogy a képviselőház hosszú botránykrónikájában korábban még nem szerepelt ehhez fogható eset, hiszen ezúttal egy közhivatalt ellátó miniszter volt az elkövető.

Visszatérve Tisza erőszakos házelnöki felépésére, azt még saját pártjának tagjai is ellentmondásosan ítélték meg. Ebből a szempontból különösen érdekes a Tiszát megelőző két korábbi házelnök vélekedése. Návay Lajos szerint a karhatalom bevetése „csak újabb tanújele Tisza betegesen erőszakos természetének, amely mértéket betartani nem tud, hanem mintegy kéjeleg a saját maga túltengéseiben is”.⁷⁹ (Návay már az 1904-es eseményeket is elítélte, és átmenetileg elhagyta a kormánypártot.) Ugyanakkor elismerte, hogy erőszak nélkül nem volt megoldható a konfliktus, és Tisza taktikája rövidtávon sikeresnek bizonyult. Úgy látta, hogy a társadalom évek során fokozatosan elfordult a hasznos munkára képtelen országgyűléstől, amin Tisza számos törvény gyors megtárgyalásával kívánt változtatni. Mindazonáltal óvta a többséget a „terrorizmustól”, ugyanis a párt egyes vezetői már

⁷⁵ A merénylet gyorsírói lenyomatát (391. ülés) és Tisza rövid házelnöki nyilatkozatát lásd: *Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. 16. köt. Budapest, 1912. 474. Tisza személyiségéről és az általa kiváltott indulatokról bővebben: Ifj. Bertényi Iván: *A gyűlölt Tisza István*. In: Maruzsa Zoltán – Pallai László (szerk.): *Tisza István és emlékezete. Tanulmányok Tisza István születésének 150. évfordulójára*. Debrecen, 2011. 21–42. (különösen 28–30.)

⁷⁶ Fontos hangsúlyozni, hogy véres merényletekről uralkodók és vezető politikusok ellen más országokból is van tudomásunk, ám azokat nem a parlament falain belül követték el, végrehajtói pedig nem voltak a törvényhozói elit tagjai (hanem például anarchisták, feniánusok).

⁷⁷ Donáth Regina: *A Tisza István elleni 1912-i merénylet a hírlapirodalom tükrében (Kütfőkritikai tanulmány)*. Budapest, 1935. 18. A merényletet követően Kovács többé már nem jelent meg a Házban, és 1913. június 2-án lemondott mandátumáról.

⁷⁸ Lásd Beöthy László rövid nyilatkozatát a képviselőház 407. ülésén 1912. szeptember 18-án: *Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. 17. köt. Budapest, 1912. 94–95. Nadányi Emil szerint Zboray Miklós néppárti képviselő provokálta Beöthyt a „disznó, gazember, alávaló, bitang...” szavakkal. Nadányi Emil: *Parlamenti küzdelmeink, 1903–1914*. Budapest, 1914. 152–153.

⁷⁹ Návay: *Politikai jegyzetek*, 258.

azon gondolkodtak, hogy milyen jogi megoldással lehetne a notóriusan engedetlen képviselőket megfosztani mandátumuktól.

Meglehetősen hasonló volt Berzeviczy Albert helyzetértékelése is. Véleménye szerint Tisza a törvénysértő, erőszakos akciókat lényegében a parlamenti hatalomgyakorlás szerves részévé tette, az elvben pártatlan házelnöki funkciót pedig egybeolvasztotta a pártvezéri szereppel.

„...Tisza végzetes hibát követett el, amikor a parlamentben a végszükség joga címén alkalmazott erőszakból rendszert csinált a cynikus és mindenre kész Lukács [László] neve alatti parlamenti absolutismusának állandósítására, s amikor ő, ki mindig az angol parlamentáris gyakorlatra hivatkozik, feje tetejére állította az angol parlamentarismust, megtevén magát egy személyben speakernek és leadernek. Ennek a végzetes ballépésnek tulajdoníthatjuk, hogy ma már szinte átláthatatlan válaszfalak emelkednek a többség és az ellenzék között s hogy közéletünk már nem is nyújt egyéb kilátást, mint állandó, kétségbeesett élethalálharcot két párt között, melyek egyike parlamenti formák között absolute uralkodik s míg a másikat kizárja a közéletből...”⁸⁰

Az általunk eddig felsorakoztatott adatok azonban kellően bizonyítják, hogy Berzeviczy abban minden bizonnyal tévedett, miszerint csupán 1912 táján kezdtek volna felépülni a kormánypárt és az ellenzék között az áthatolhatatlan válaszfalak. Ugyanakkor kétségtelen, hogy Tisza házelnöki működése – minden elvi megfontolás ellenére is – a gyakorlatban tovább mélyítette a magyar parlamenti élet válságát. Jól példázza ezt a parlamenti őrőség felállítását. Az országgyűlési rend fenntartására szervezett és az 1912. évi 67. törvénycikk által szabályozott fegyveres őrőség 1913 májusában kezdte meg szolgálatát. A képviselőházi őrőség első bevetésén azonban máris komoly konfliktusba keveredett az ellenzéki képviselőkkel. Ugyanis június 4-én – Tisza határozott házelnöki fellépésének egyéves évfordulóján és a korrupciós ügybe keveredett Lukács László kormányának lemondásakor – a rendbontásuk miatt kizárással sújtott honatyákat kivezető őrőség parancsnokhelyettese megkardlapozta Héderváry Lehel függetlenségi képviselőt, mert a politikus durván szidalmazta az őröset. A korábban csak az utcai tüntetők megfegyverzésére alkalmazott formája az erőszaknak párbajok és egyéb konfliktusok sorozatát indította el a Házon belül és az országgyűlés falain kívül egyaránt.⁸¹ Úgy tűnik tehát, hogy a képviselőházi karhatalom bevetése nem fegyvelmezőleg hatott a honatyákra, hanem inkább tovább hevítette az indulatokat. Lényegében az I. világháború kitöréséig állandosultak a konfliktusok a törvényhozásban. Jól jelzi ezt az a kimutatás is, amely az 1912 májusa és 1914 áprilisa között előfordult elnöki intézkedéseket tartalmazza: a Ház megkövetésére 68 képviselőt szólítottak fel, 13 honatya részvételével megrovásban, a kizárára ítélték száma pedig a 148 ülés alatt elérte az 1784 főt.⁸² Egy másik összesítésből, amely egy szűkebb időszak adatait tartalmazza, azt is megtudhatjuk, hogy kik számítottak a rendezavarások hangadóinak. (4. táblázat)

Név	Pártállás	A kitalás hossza összesen
Eitner Zsigmond	Justh párt	165 nap (9 alkalommal)
Szmrecsányi György	Néppárt	125 nap (8 alkalommal)
Zlinszky István	Kossuth párt	125 nap (6 alkalommal)

⁸⁰ Berzeviczy Albert: A képviselőházi elnökségről való lemondásom története. OSZK Kt. Quart. Hung. 2956. 80–81. Berzeviczy ezen feljegyzéseit 1912 októbere és 1913 májusa között vetette papírra.

⁸¹ Pollmann Ferenc: *A kaszinó-affér: honatyák kontra tisztikar*. Limes, 10. évf. (1997) 3. sz. 71–86.

⁸² A kimutatás megtalálható: MNL OL K 2 A VIII. 4. 469. cs. (külön szám nélkül). Ugyanitt található a 4. táblázat adatai is.

Urmánczy Nándor	pártonkívüli '48-as	115 nap (5 alkalommal)
Justh János	Justh párt	110 nap (8 alkalommal)
Lovász Márton	Justh párt	110 nap (7 alkalommal)
Sümege Vilmos	Kossuth párt	100 nap (7 alkalommal)

4. táblázat

A leghosszabb időre kizárt képviselők 1912. június 5. és 1914. január 14. (390–493. ülés) között

Fontos hangsúlyozni, hogy ez az adatsor és a tanulmány korábbi táblázatai is jelzik: az erőszakos akciókban korántsem csak a képviselők fiatalabb generációja vett részt, hiszen a legtöbb mentelmi ügyben érintett, illetve a leghosszabb időre kizárt honatyák között ötven év körüli politikusok neveivel is találkozhatunk (különösen igaz ez a korszak második felére).

Tanulságok

Jókai Mór 1874-ben Bécsben és Berlinben járva feljegyezte, hogy a budapesti ülésterem eleven hangulatához képest mennyire más, kimérten fegyelmezett ezen országok törvényhozása.⁸³ Néhány évtizeddel később azonban Mark Twain elé már egészen más kép tárult Bécsben: a századforduló osztrák parlamentjéről szóló élvezetes tudósításaiban a magyar belpolitika erőszakos jeleneteihez igencsak hasonlókról olvashatunk.⁸⁴ Ha pedig szétnézünk a korabeli Európa többi parlamentjében, akkor még a sokak számára etalonnak tekintett londoni törvényhozás történetében is találhatunk példákat szitkozódó és verekedő honatyák botránnyos viselkedésére.⁸⁵ Az esetek jelentős része a képviseleti rendszert éré egyre erősebb kihívásokkal áll összefüggésben: a különböző etnikai és társadalmi csoportok érdekeinek parlamenti képviselők körül zajló vitákkal. A parlamentarizmus válságjelenségei (gyakori kormányváltások, obstrukció stb.) Európa több országában is felütötték a fejüket, azonban a politikai elit nem feltétlenül reagált mindenhol az őt ért kihívásokra. A fizikai erőszak rendszerint megrekedt a törvényhozás falain kívül (lásd a parlamenti épületek előtt tiltakozó tömegek akcióit vagy például a politikusok ellen elkövetett utcai merényleteket), és csak ritkább esetben jelent meg a parlamentek üléstermében. Ez utóbbi esetben is legfeljebb egy-egy pofonról, kisebb dulakodásról van tudomásunk.⁸⁶ Úgy tűnik azonban, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia két fővárosában kirívó mértéket öltött a törvényhozások munkáját bénító erőszakos obstrukció.⁸⁷ Bécsben és Budapesten – eltérő

⁸³ Jókai Mór: *A Reichsrathban. Uő: Képviselői körök.* In: Jókai Mór: *Életemből.* 2. köt. Budapest, 1898. 420–422., 441–443.

⁸⁴ Twain, Mark: *Stirring Times in Austria.* Harper's New Monthly Magazine, 1898. March (Vol. 96) 530–540. <https://ecommons.cornell.edu/handle/1813/2170>

⁸⁵ 1893-ban egy konzervatív és egy liberális képviselő verekedett össze, 1912-ben a belügyminisztert dobták fejbe egy könyvvel a londoni parlamentben. Biffen, John: *Inside the House of Commons. Behind the Scenes at Westminster.* London, 1990. 153–158.

⁸⁶ Korszakunkban Berlinben nem került sor fizikai atrocitásra a képviselők között, azonban a francia törvényhozásban például 1904-ben egy jobboldali honatya pofonvágtat a hadügyminisztert. Továbbá mindkét országban divatoztak a politikai párbajok. A londoni parlament egyre szigorodó fegyelmi előírásainak a gyakorlatban viszonylag ritkán kellett érvényt szerezni. Ferenczy Árpád részletes kimutatása szerint karhatalom tényleges bevetésére elsősorban az ír képviselők kivezetésekor volt szükség (korszakunkban három alkalommal). Vö. Ferenczy Árpád: *Az angol parlamenti szólásjog és fegyelem történeti fejlődése és jelen állapota 1547–1913.* Budapest, 1914. 399–431.

⁸⁷ Te Velde, Henk: *Die parlamentarische Obstruktion und die „Krise“ parlamentarischer Politik in Europa um 1900.* In: Schulz, Andreas – Wirsching, Andreas (Hrsg): *Das Parlament als Kommunikationsraum.* Düsseldorf, 2012. 267–283.

ügyek miatt, de végső soron a két politikai rendszer reformképtelensége következtében – a parlamenti politizálás szerves részévé vált a verbális és fizikai erőszak. Mély bizalmatlanság alakult ki a különböző politikai csoportok között, és a századfordulón már kompromisszumképtelenség bénította meg a két törvényhozás működését.

A magyar képviselőházban az 1870-es évek elején az obstrukció még nem tudott teret hódítani, mert néhány hét után a politikai pártok megtalálták a megoldást a válság feloldására. A századfordulón (Széll Kálmán kormányzásának átmeneti nyugalma után) azonban csak néhány hónapnyi időszakokra volt helyreállítható a politikai erők együttműködése (lásd például 1904-ben Thaly Kálmán békejavaslatának a sorsát). Ezt követően viszont már csak egy-egy napig, sőt csupán néhány óráig maradtak életben a kormány és az ellenzék között létrejött fegyverszünetek. Jól mutatja a politikai párbeszéd teljes hiányát, hogy az 1910-es évek első felében a parlament működését a kormányoldal lényegében már csak az ellenzék tiltakozó kivonulása, illetve erőszakos kivezetetése árán tudta biztosítani.

Az ellenzék maga is érdekelt volt a rendkívüli helyzet minél hosszabb fenntartásában, hiszen a merev közjogi struktúra és a hegemon pártrendszer keretei között parlamenti számarányánál jóval nagyobb mértékben tudta ezáltal befolyásolni – sajátos pótcselekvésként: zömmel gátolni – a törvényhozás működését. Továbbá a nyilvánosság fórumain az ellenzék a parlamentarizmus és az alkotmányosság harcos védelmezőjeként tüntethette fel magát, végül a botránypolitizálás jó alkalmat kínált bizonyos ellenzéki honatyák számára saját népszerűségük növelésére is. Néhány ellenzéki politikus később maga is elismerte, hogy a kormánypárt mellett az ellenzéknek is jelentős része volt az erőszakos megoldások elterjedésében a parlamenti politizálásban.⁸⁸ A parlamentarizmus védelmének hangzatos jelszava és a nemzeti akaratra való hivatkozás pedig nemcsak a kormánypártot, de az ellenzéket is arra indította, hogy több alkalommal áthágja a formális szabályokat (például a házszabályokat, a törvényeket).⁸⁹

Minden bizonnyal hozzájárult az erőszak elharapódzásához az is, hogy a politikusi önkuralom elvesztésének komolyabb jogi következménye nem volt. Elmaradt a lökdösődő, széklábbal verekedő, pisztollyal lövöldöző képviselők érdemi felelősségre vonása mind a képviselőház falain belül, mind azon kívül, a bírósági tárgyalótermekben. Sem a képviselőház, sem az esküdtszékek és rendszerint maguk a bírók sem szabtak ki komolyabb büntetést a politikai elit rágalmazó, párbajozó és verekedő tagjaira,⁹⁰ így az effajta politikusi mentalitás szinte háborítatlanul terjedhetett, és elválaszthatatlan részévé vált a parlamenti politizálásnak a kormánypárti és az ellenzéki oldalon egyaránt.

A mentelmi ügyek és a házszabálysértések emelkedő száma, valamint az általunk ismeretett legjellemzőbb esetek növekvő durvasága azt mutatja, hogy nem pusztán optikai csatlódás a kortársak vélekedése az egymást követő országgyűlések romló erkölcsi állapotáról; az erőszakos eljárások beépültek az elit politikai kultúrájába. A Tisza-féle szigorúbb rendszabályok későn érkeztek ahhoz, hogy ténylegesen orvosolni tudják a kialakult helyzetet, a

⁸⁸ „Tisza István azért követett el erőszakot, mert belekényszerítettük, mert nem volt semmi más útja.” Lengyel Zoltán 1908. február 21-én elhangzott szavait idézi: Pesti: *Az újkori magyar parlament*, 131–132.

⁸⁹ Például Kossuth Ferenc úgy vélte, hogy a nemzeti érdekek védelméért az alkotmányosság határait is át lehet lépni. 1904. október 10-én elmondott szavait idézi Pesti: *Az újkori magyar parlament*, 121.

⁹⁰ A mentelmi bizottság jelentéseiben olvasható adatok szerint például a párbajozó honatyák rendszerint megúszták néhány napi államfogházban eltöltendő elzárással, de az is többször előfordult, hogy a király kegyelemben részesített politikusokat. A hazai ítélkezési gyakorlat enyhességéről lásd: Vámbéry Rusztem: *A párbaj Angliában és nálunk*. Huszadik Század, 1902. január, 28–45. (különösen: 37–39.)

karhatalom bevetése pedig csak további alkalmat kínált az erőszakos akciókra. Természetesen ebben a sajátos rendszerben egyre kevésbé remélhette egy politikus, hogy megsértett méltóságát az írott törvények és az arra hivatott intézmények (például a képviselőház plénuma vagy a bíróság) helyreállíthatják, ezért gyakran maga szolgáltatott igazságot (például párbaj vagy pofozkodás útján).

Végül az is jól látható, hogy a képviselők közötti erőszakos akciók nem csupán a politikai elit különböző csoportjaira voltak hatással, de egyre gyakrabban érintették a parlamenti apparátust is, amely véttlen résztvevőként (gondoljunk például a hangzavarban dolgozni próbáló gyorsírókra) vagy a rend fenntartása közben belesodródott az eseményekbe, és támadások céltáblájává vált. Továbbá minden bizonnyal hatott a képviselők viselkedésére a karzatok hallgatóságának és esetenként az utca tüntetőinek a hangulata is, mint ahogy az elit magatartása is formálta a társadalom vélekedését a politika világáról és benne az országgyűlés tekintélyéről.

ANDRÁS CIEGER

Fight in the arena. The role of violence in Hungarian parliamentary politics during the dual monarchy

The paper seeks to answer the following questions. Can the change observed by the people living at the time, namely that parliamentary politics became more violent in the decades following the Austro-Hungarian compromise of 1867, be proven? And if so, what factors can explain this, and to what extent can it be regarded as a typical Hungarian phenomenon?

First, the author analyzes the criminal offenses committed by the members of parliament, looking at the growing number of immunity cases. He points out that during the five decades examined it was mainly the number of duels as well as cases of defamation and slander that increased, which is attributable to political fights getting more intense on the one hand, and to the structural transformation of publicity and the change of how politicians worked on the other.

Then, using hitherto unexploited sources, the author presents those turning points in the history of the Hungarian Parliament, which indicate significant changes related to the extent of public aggression. In the life of the Hungarian house of representatives violence manifested itself in rather diverse forms: from verbal aggression (such as using expression of insult) through various obstruction techniques (making a noise, shouting, obstructing clerks, etc.) to physical violence (fight, damaging) and even attempted murder.

Finally, the author points out that we can observe similar phenomena in other European countries as well, but there physical violence mostly remained outside the walls of the parliament (for example, demonstrations, assassinations) and the perpetrators were usually not members of the political elite. But in the two capitals of the Austro-Hungarian Monarchy violent obstruction paralyzing legislative work was strikingly common. In Vienna and Budapest—even though for different cases, but ultimately due to the incapability of the political system to undergo reforms—verbal and physical violence became an organic part of parliamentary politics. We can observe deep mistrust among the different political groups, and, at the turn of the century, it was already the inability to compromise that paralyzed the operation of the two legislative assemblies.